

LETO III. - 1940

ŠTEV. 3

OBZORJA

REVIJA
ZA
LEPOSLOVJE
UMETNOST
IN
PUBLICISTIKO

VSEBINA

Cvetko Zagorski: PROFIL JOSIPA KOROSAKA — Cvetko Zagorski: POMLADNI SONET — Cvetko Zagorski: PESEM — Ivan Potrč: KONEC POLITIKE O LE VANGA — Dr. Vito Krajger: DELOVNO PRAVO — Dr. Radovan Brenčič: ANDRO MITROVIC IN MARIBORSKA OPERA — POROČILA — ZAPISKI — OCENE

Revija „OBZORJA“

izhaja dvanajstkrat na leto.

Naročnina znaša za vse leto din 100.—, za pol leta din 50.—, za vsak mesec din 9.—; za dijake za vse leto din 84.—, za pol leta din 42.—, za vsak mesec din 7.—.

Uredništvo in uprava v Mariboru, Kopališka ulica 6. Prispevki in recenziji izvoli naj se pošiljajo uredništvu „Obzorij“, Maribor, Kopališka ulica 6. Nenaročenih rokopisov uredništvo ne vrača.

Revija se naroča ali reklamira pri upravi.

Revija je glasilo mariborskega Umetniškega kluba in celjskega Kulturnega tedna. Ureja jo prof. dr. Vladimir Kralj v Mariboru.

Zalaga, izdaja in tiska Mariborska tiskarna d. d. v Mariboru.

Za uredništvo, izdajateljstvo in tiskarno odgovarja ravnatelj Stanko Detela v Mariboru.

SPOROČILA UPRAVE:

Vse one, ki smo jim poslali revijo na ogled, prosimo, da nam jo vrnejo, ako je ne nameravajo naročiti. Lanske naročnike, ki naročnine še niso poravnali, prosimo, da store to čimprej, ali pa da nam takoj vse prejete številke vrnejo.

Vsakomur je dano na izbiro, kako poravna naročnino, bodisi celoletno, polletno ali mesečno.

Vse, ki smo jim poslali revijo, prosimo, da jo pokažejo tudi svojim znancem in prijateljem ter nam sporočijo naslove onih, ki bi se radi naročili nanjo. Sporočite in napišite nam čitljivo ime in popoln naslov.

Pridobivajte novih naročnikov! Poslužite se položnice poštnega čekovnega računa št. 11.787 „Mariborske tiskarne d. d., Maribor“ s pripisom na srednjem delu (sporočila) zgoraj „Obzorja“.

Kdor želi originalne platnice „Obzorij“, letnik 1939, naj pošlje na upravo din 12'50, z vezavo vred pa din 22'50.

CENIK INSERTOV:

Cela stran velja din 800.—, pol strani din 400.—, četrt strani din 200.—.

PROFIL JOSIPA KOROŠAKA

CVETKO ZAGORSKI

1.

Od dobro naložene visoke lončene peči je vela toplina in Josip Korošak se je ves pogrezal v pleteni gugalnik ob peči. Iz odprtih spodnjih vratac peči je rdeče žarelo in ogenj je v sunkih živahno brundal.

Korošak je bral svoj popoldnevnik. Baš se je lotil podlistka. Samo ošinil je naslov, ga takoj spet pozabil in malomarno preletel prve vrstice. Lačen podlistkar, najbrže nikdar odkrit genij, je privlekel spet za lase na svet ljubavno zgodbo. No, ker pa Korošak ni imel važnejšega in tudi ne prijetnejšega dela, se je lotil pač podlistka. Za kratek čas je tudi taka zgodba dobra — ko sneži za oknom in se delajo na šipah ledene rože, telo pa postaja ob vroči peči lenobno.

Podlistek res ni bil veliko vreden in nič posebnega ni pripovedoval. Srečala sta se — on in ona seveda — in sta hodila po parku in sta se po vsakem stavku zasmejala, pa če je bila stvar še tako malo smešna. Zasmejala sta se otroku na pesku, zasmejala sta se paru, stisnjenemu v kot klopi, še visokemu soncu, ki je metalo njuni senci tako čudno pritlikavi na peščeno stezo. „Neumna mladina,“ je pomislil Korošak. „Nič mi ne gre bolj na živce kakor takšen neumen smeh!“ Pa je le bral naprej:

„Nič ni bilo smešnega ne na ljudeh, ne v pesku, ne v sencah. Le njuna mladost je bila to, polna in...“ Korošak je prebral še stavek, dva, toda brale so samo še oči. Kakor na razpotju se je ločila ob besedi „mladost“ Korošakova misel od dolgočasnega podlistka. Oči so brale naprej, misli pa so obstale pri mladosti.

Korošak je spustil dnevnik na tla in je vzdihnil. Obšlo ga je čustvo, ki ga ni mogel določiti in mu ni vedel ne izvira ne pomena — mehko čustvo kakor topel spomin na nekaj lepega pred mnogimi leti.

Korošak se je oprijel gugalnika, se zazibal in se dvignil. V copatah je mehko stopil po sobi k oknu.

Zazrl se je skozi orošeno steklo v svetlo zimsko popoldne. Ščemele so ga oči od blišča — sončni žarki so se vsipali pošev na rahlo zasneženo cesto, na vrtove onkraj plota in na strehe hiš za vrtovi.

„Kako se vidi danes vse drugače,“ je pomislil Korošak. „Tako jasno, prozorno.“ Oči so se mu rahlo zasolžile in stiskal je veke, da so se mu nabirale ob očesnih kotih na sencih goste gube. „Tako je, kakor da bi bilo človeku vse bliže — cesta, vrtovi, hiše, še Sveti Urban tam vzadaj.“ Korošaka je obšel topel mir bele zimske tišine in zazdelo se mu je, da poje ta tišina rahlo pesem drobnih snežnih kristalov, razsutih po zamrznjeni suhi cesti in povsod drugod, kamor je segel pogled. Korošaku se je še zazdelo, da je stal nekoč prav tako ob rosnih šipi, ščemela ga je v oči svetloba in prav to rahlo pesem je poslušal. Kdaj je bilo to? In kje? Ni se mogel domisliti, bil je le rahel in nedolžen občutek. Že dvajset ali še več let bo od tedaj. Ni dano vsakemu in ob vsaki uri poslušati take pesmi. Čudno je bilo pa le, da vseh teh dvajset ali še več zim ni občutil Korošak tega niti enkrat. Vsa ta leta mu je bil svet odmaknjen, gledal je okrog sebe kakor skozi prosojno tenčico in ničesar ni videl tako prozorno, blizu in neposredno kakor danes. Na primer tisti pločevinasti petelin tam na strehi lesene vrtna hišice onkraj plotu! Sleherno jutro se razgleduje Korošak po vrtu in opazuje poleti rast solate in paradižnikov, proti zimi pa rumeno odmiranje zelenjave. „Toda tega petelina še nisem videl, pri moji veri! Kam sem le gledal toliko sto in sto juter? Morda pa so moje oči videle petelina, le zmenil se nisem zanj in ga moja zavest ni blagovolila sprejeti v svoj svet? Čudno, ko je tako lep in kar zabaven ta pločevinasti petelin, ki se vrti po vetru okoli svoje osi. Sam fantovski pogum ga je, rep ima izzivalno naščeperjen, glavo dviga visoko in kikirika na korajžo, rdeč podbradek mu visi pod široko odprtim kljunom...“

Po cesti je prišel razoglav mož v dolgem zelenem in oguljenem hubertusu z zavihanim ovratnikom. V mrazu je tiščal glavo med dvignjena ramena, roke je potiskal skoro do komolcev v globoke žepe. Z desnico je tiščal k telesu v mehek pekovski papir zavito štruco.

„Zebe ga,“ je pomislil Korošak. „Kdo je le ta mož? Vsako popoldne ga vidim, kako hiti po tej cesti, vedno tik ob plotu na oni strani, in gleda naravnost pet korakov predse in nikamor drugam. In vsakikrat stiska zvesto k sebi tako štruco.“ Korošaku se je zazdelo, da je ta pusti mož čisto nevažen, saj mu ni mogel določiti nobene posebne črte na obrazu, le siva koža je visela izpod sivih las. Bilo je, kakor da bi bila zapečena štruca pod pazduho tisto toplo bitje, ki plava po cesti, dolga suknja pa kaže le pot, da štruca ne zaide.

„Tudi ta mož je šel že tolikokrat mimo hiše, pa še nisem pomislil ne nanj, ne na štruco, ne na otroke ali na ženo, morda na bolno mater, ki čaka... Pa pride tak dan in človek vidi vse in se čudi, kako da ni videl preje. Da, prav tako je, kakor da se mi je naredila v teh letih skorja preko duše, trda, hrapava in nemarna skorja...“ Korošaku se je zazdelo, da se topi v njem ta skorja kakor led na vodi, ko posijejo sončni žarki in zaveje pomladni

veter. Tudi revme v bokih in stegnih ni več čutil, čeprav ga je že nekaj let sem vsak dan, da, vsako sekundo trgala in mu pravila: starost, starost, starost! Niti en sam hip ga ni pustila pri miru, le spanje in vino sta bila še pribežališče, kjer je pozabljal na svojo betežnost. Zdaj pa kar nenadoma, sredi trde zime: revme ni več, ne betežnosti, ne čemernosti in ne starosti. „Kakor, da bi ne ležalo trideset dolgih let med mladostjo in današnjim dnem,“ je pomislil Korošak.

Zdaj je zaslišal za hrbtom rahel klic, toda ni se obrnil, da bi pogledal. Vedel je, da ga ne kliče živ človek. Tako ga je nekoč večkrat poklicalo, dobro se je še spominjal, kakor da je bilo včeraj. Tako kličejo človeka spomini, očitki in duše od nekod daleč iz samote.

„Saj res,“ se je spomnil. „Tam notri je, na dnu omare, čisto sem že pozabil.“ Odvrnil se je od okna in stopil je preko sobe do omare v kotu, počenil je — o, dolgih trideset let je že od tedaj, je pomislil in vzdihnil — ter potegnil predal. Vonj po naftalinu, po starih papirjih, po dolgo neprezračenem prostoru mu je neprijetno dirnil nosnice. Korošak je iztegnil roko v globino predala in prinesel iz kota sveženj papirjev, ovit s tenko vrvico. Obrnil je sveženj v dlani in si ga ljubeče ogledal kakor stvar, ki jo je tako dolgo pogrešal in iskal, zdaj jo je pa nenadoma našel.

„To je torej moja mladost!“ je vzdihnil. „V tem drobnem svežnju!“ Položil je sveženj na mizo sredi sobe in prisedel. Potem se je pa še nečesa domislil, vstal je, rahlo je odprl vrata in prisluhnil. „Menda je zdaj ne bo,“ se je potolažil. „Spet bi bila ljubosumna,“ je pomislil nejevoljno. „Lep kup pisem in papirjev sem že moral požgati, le ta drobnj sveženj sem obvaroval ognja in pogube. Pa če bi zdaj vstopila, bi se prav gotovo namrdnila, češ, kaj pa spet vlečeš na dan te rumene papirje, sežgi jih! Mene bi bilo pa sram, povedati ji ne bi hotel in če bi tudi hotel, ji ne bi mogel. Kaj pa ve ona, kaj je to — mladost.“ Isti hip pa je že tudi zavrgel nejevoljno in neprijazno misel — saj ni več betežen, zamerljiv starec. „Je pač ženska, ljubosumna celo na mojo mladost,“ je pomislil dobro. Sedel je k svežnju, previdno je razvezal vrvico in po belem prtu so se razsuli papirji: čisto orumeneli, tenki, popisani z obledelim črnilom, le nekateri so ohranili še malo svoje nekdanje beline — to so bila pisma, napisana na boljši, debelejši papir. Nekaj drobnih slik je zdrsnilo na prt in med njimi doprsna podoba dvajsetletnika, gladkih lic in s študentovsko nazaj počesanimi dolgimi in svetlimi lasmi; leseno se je držal in gledal bistro nekam naprej, kakor ga je bil prosil fotograf, in na širokih napetih ustnicah je ležal nasmehek; kravato je nosil živo črtasto in široko ter skrbno zadržnjeno okrog trdega belega ovratnika.

Korošak si je pokrtil z dlanjo oči in je napel čelo. „To je bilo... da, bilo je tisti dan, ko sem šel na nabor.“ Korošak je mižal še kar naprej in je naslanjal glavo med dlani, da je ležal razsuti sveženj med komolci,

ki jih je opiral v mizo. „Tisti dan sem se zavedel, da sem mož. Dobro se še spominjam vsega: moralo je biti sredi poletja, julija ali avgusta. Sonce je peklo, tlak in zidovi in zrak — vse je žarelo. Tudi v meni je vse žarelo. Bil sem mlad.“ Korošakove misli so zdrsnile kakor po pomladni, sončni in cvetni pokrajini. Spomin se je ustavljal pod smrekami v senčnih gozdovih, na klopek v mestnih nasadih, na travnatih poteh okoli mesta, na vrhovih gričev, žarečih v soncu.

Videl je mladeniča in dekle, kako hodita v vročini poletnega popoldneva strmo vkreber. Nič ne govorita in držita se za roke. Ko prideta na vrh, se oddahneta, se spogledata in obema je nerodno. Zasmejita se in stečeta kakor otroka preko travnika, malo navzdol po drugi strani hriba, v smrekov gozd. Tam najdeta pod smreko postlan in samo zanju pripravljen kraj. Ona sede, nasloni glavo na deblo in se oddahne globoko. On pa leže na hrbet in sprostí roke in noge, vse telo položi široko in svobodno na mah in na mehko smrečje bodičje, glavo pa v njeno naročje. Zagleda se v vrhove smrek. Mežika in misli se mu love od veje do veje, ki vse trepečejo v topli sapi visoko gori in snopi zlato žarečih žarkov se vsipajo nemirno skozi nje. Mladenič je zagledal na visokem sinjem nebu bel oblak. Čisto navaden bel oblaček, kakor se jih vozi po nebu ob poletnih dneh tisoč in tisoč. Toda Korošak je bil tedaj mlad in se je razveselil tistega oblačka.

„Glej, kako se vozi po nebu,“ je rekel dekletu in je iztegnil roko in kazalec proti sinjini. Tudi ona se je zagledala v višino.

„Saj res, v o z i se,“ je odgovorila. Malo je pomolčala in potem pristavila: „Kako si to lepo povedal. Nikoli prej še nisem opazila in pomislila, da se oblaki vozijo.“ „Tudi jaz še nisem doslej tega opazil. Čudovito!“ je odgovoril on. Potem je samo premaknil pogled in se je zazrl vanjo: videl je le njen beli in ozki vrat in kako je žila na vratu utripala. Ni odmaknil pogleda. Tisti topli, živi utripi, vse življenje bi gledal! Ona je sklonila tisti hip glavo in se je široko in vprašujoče zagledala vanj. Potem se je ozrla po sebi, po svojih nogah, po rokah, po svojem sproščenem telesu, v katerega naročju je ležala njegova glava. Zresnila se je, se zgenila in nekam nerodno ji je postalo.

„Ne, ne! Motiš se,“ je rekel mladenič.

„Veš, kako bi ti povedala... Prvič sem šla s fantom tako iz mesta. Sama sva sredi gozda,“ je dehnila. Mladenič pa je poiskal njeno dlan, ki se je opirala s prsti v mah, in je nesel to drobno belo dlan k ustnicam in jo je komaj zaznavno poljubil. Bil je presrečen, neizrečno hvaležen in v njem ni bilo nobene zle misli. Zdelo se mu je, da pojejo žarki in smreke in sapa in mah z njegovim srcem hvalnice. Ona je prikimala, da razume, rekla pa je zamišljeno:

„In vendar!“ Pomolčala sta in v mladeniču se je zganila slutnja nečesa nedobrega. „Pojdiva,“ je rekla ona. Vstala sta trudno, kakor da bi imela

povezane ude, in sta se vrnila iz senčnega gozda preko travnika nazaj na hrib, gledaje v tla. Vrh je ves žarel v svetlobi in v žgoči vročini.

„Saj ni bilo nič,“ je dejala zdaj ona in stresla glavo. „Daj mi roko!“ Tako sta stekla z roko v roki po strmini navzdol.

Korošak je počakal, da sta mu izginila mladenič in dekle čisto izpred oči in da se je razkadil tudi sončni dan.

„Potem je nisem pogledal več,“ je pomislil očitajoče Korošak. „Ali je bilo to iz fantovske objestnosti ali zakaj? Naslednje popoldne sem peljal že drugo dekle preko hriba v smrekov gozd. Bilo mi je pa, kakor da bi hodil krast in zardeval sem pred ljudmi, ki so naju srečevali.“ Korošaku je postalo težko, očitanje mu je stisnilo srce in vest ga je lasala. „Po tolikih letih!“ je pomislil Korošak. „Bogve, kje hodi zdaj to dekle? Saj res, zdaj je že postarna, kakor sem jaz. Kako čudno je to.“ Zmajal je z glavo v začudenju nad življenjem. Potem je razprl oči in se zagledal v papirje med komolci. Spoštljivo je segel s prsti v kup, pobrskal je, ujel fotografijo in se nasmehnil. „To smo bili pa panslavisti.“ Objel je s toplim pogledom deset mladih ljudi, ki so se stiskali v gosto gručo na jasi sredi gozda. Poiskal je med njimi mladeniča gladkih lic z nazaj počesanimi svetlimi dolgimi lasmi in s smehljajem na ustih. Tudi vsi drugi so imeli dolge lase, toda nekateri so se držali hudo resno, kakor da bi bili že ministri. Vse po vrsti je obral Korošak:

„Ta je umrl mlad. Ta je župnik v donosni fari, ta je zadirljiv in bradat profesor, ta je upravnik jetnišnice in siten kvartač. Ta je pa šel svojo pot in je v ječi bolj doma kakor kje drugod. Zadnjič sva se srečala in me je vprašal: — No, se bomo šli še kaj panslaviste? — Ni bilo zlobe v teh besedah, le vesel spomin. Smejal se je — čudno, kako se more smejati nekdo, ki ga vlačijo po ječah in zobeh kakor razbojnika, ki nima toplega doma in ne cvenka v žepu. Še jaz, ki imam vse to, sem češče mrk kakor vesel.“ Korošak se je zamislil. „Saj, saj,“ si je rekel potem. „To je baš tisto! On je ostal zvest svoji mladosti in se ne plaši poti v hrib, ne tipa si žile na zapestju vsak hip, ne boji se ob vsaki sapici prehlada, ne kolne pomladnega in jesenskega blata na cesti, ne prahu in poletne vročine kakor jaz. Mladost — to je tisto!“

Novo sliko je vzel Korošak med prste. Bila je podoba mladega moža in žene, ki sta stala tesno drug ob drugem pod hrastom sredi zasneženega parka. On je nosil postrani poveznjen klobuk in spet se je smehljajal. Ona je bila malo manjša, resna in kakor vedno nekam zazrta, zaposlena s svojimi mislimi. „To je bila ljubezen, zrela kakor poletje,“ je pomislil Korošak z veseljem. „Vojna naju je ločila. Kje le živi zdaj, če že ni umrla? Ali je še tako resna in vedno zazrta vase? Tebe, Mara, sem imel res rad z vso dušo, iskreno, moško in nežno...“

Sredi teh misli pa se je Korošak zdrznil, kakor da bi padel sredi sna iz postelje na mrzla tla. Začul je dva, tri copataste korake v sosednji sobi in predno je utegnil pograbit in skriti razvezani sveženj, so se brezobzirno in

oblastno odprla vrata. V dolgi domači halji je stopila v sobo žena, visoka in še bujnega telesa v štiridesetem letu. Korošak pa je videl le očala, ki so ščipala beli ozki nos. Izza očal pa so prežale ukazujoče in nejevoljne oči.

Žena se je ozrla po mizi.

„Spet mi boš pomečkal in pomazal prt, komaj sem ga oprala,“ je rekla, pristopila in uravnala z dlanjo gube. Imela je dolge ozke prste in na kazalcu je nosila širok zlat poročni prstan.

Korošak se je zmedel in bilo ga je sram. Postal je nekam manjši in hitel je grabiti s prsti papirje in slike.

„Že pospravljam, že že,“ je odgovoril uslužno in zadirčno obenem.

„Kaj vlačiš na dan te stare papirje? In kaj jih sploh hraniš? Samo v nadlego so. Potem se pa nabere takšne ropotije po vseh omarah za dva voza,“ se je vsajala.

„To je moja in čisto zasebna stvar,“ je odgovoril mož bolj pogumno, ko je uravnal papirje in jih že vezal v sveženj. „Ti glej, da pospraviš in očistiš svoje stvari. Vse raztrgane cunje, počene lonce, prazne pločevinaste škatlje...“

„Tvoja glava je tudi prazna pločevinasta škatlja!“ je revsknila žena in za temi besedami je prežala žalitev: „Saj ti prav ničesar več ne zamerim, predobro se pozna. Tudi prepirala se s teboj ne bom več.“ Tako je odšla iz sobe, Korošak pa je naredil še vozle na svežnju, objel je sveženj s pogledom, stopil do omare, počepnil in spravil sveženj nazaj v predal, čisto v kot v zadaj.

„Tako. Zdaj te ne pozabim več. Ves sem tvoj in ti si v meni, moja mladost!“ Sezul si je copate in si nataknil čevlje, zlezal je v plašč, niti v ogledalo se ni pogledal in odšel je na cesto. Mimogrede je še pokukal v kuhinjo, kjer je šarila žena po štedilniku.

„Kmalu se vrnem. Na sprehod grem,“ je dejal.

„Le pojdi, le! Te spet prijemlje...“ Korošak pa je že zaprl vrata, preveč praznično in počedeno je bilo vse v izbi njegovega srca, da bi sprejel vase te besede in jim odgovarjal.

„Seveda me prijemlje!“ je pomislil smehljaje. „Toda ne vino, ne jeza, temveč čisto nekaj drugega.“ V te misli poglobljen ni vedel, kdaj je zdrsnil po stopnicah, skozi hišna vrata in na cesto.

„Da, čisto nekaj drugega, nekaj čisto drugega... Nekaj, čemur niti ti ne moreš do živega, česar mi nihče ne more vzeti. In to me ne bo več spustilo, držalo me bo do poslednjega diha, do...“

2.

Cesta je bila zamrzla in na pešpoti ob hišah je škripal pod podplati sneg. Josipa Korošaka je zaščemel v nosnice mraz, pa se ni vznejevoljil. Narobe, mraz je še razvnel njegovo dobro voljo. „Kako ščegeče v nosu ta

presneta zimal!“ je pomislil. „Drevi ne pojdem kegljat,“ je sklenil potem. „Sploh se ne prikažem več tam, med tistimi starci, sitneži in filistri. Njih družba ni več zame. Sprehobil se bom, velik ovinek bom naredil okoli mesta, se vrnil domov in bom kaj bral. Dolgo že nisem bral ničesar razen dnevnikov. Deset, morda že petnajst let. Nekdaj smo brali vsi Cankarja.“ Korošaka je postalo sram pred samim seboj in bilo mu je težko kakor pri iskreni izpovedi. Izpovednik pa je bila njegova prebujena mladost. „Kaj je ostalo od vsega tistega? Ko bi vedel Cankar, kako smo ga vsi zavrgli! Vsi, prav vsi, tudi tisti, ki še zdaj včasih privlečejo med rumene zobe njegovo ime, da udarijo z njim nasprotnika po licu, zvečer pa se zberejo v krčmi, delijo drug drugemu poklone in priznanja, potem se pa pri kegljanju ali pri kvartanju sporečejo za brizganec do smrti. Od vsega so ostale le blesteče besede, lupina, jedro in smisel pa so zavrgli. Poiskal bom tudi Prešernove sonete — moj bog, kako sem jih le mogel pogrešati tako dolgo? Hrast, ki vihar na tla ga zimski trešne...,“ se je spomnil Korošak, pa se mu je sonet brž ustavil. Poskusil je tudi magistrale, pa se ni pretolkel niti ko konca prve vrstice. „Nekoč sem znal vse na pamet,“ je pomislil z žalostjo Korošak. „Kje so že tisti časi! Takoj, ko pridem domov, bom vse ponovil. Če ni kdo knjig odnesel, so še vse na polici.“ Pospěšil je korak, kakor da bi pozabil doma zakleniti zaklad. „Na polici je tudi Miško Kranjec,“ je premišljal Korošak naprej. „Premražen akviziter mi ga je vsilil prejšnjo zimo. Dobro je takrat zabrenkal, na prave strune: saj ste vendar višji uradnik, intelektuallec, slovenska kultura in tako dalje... Kupil sem in potem mi je bilo žal, ko sem izvedel, kako je s tem Prekmurcem. Tedaj sem bil pač star. Zdaj bom pa knjigo pazno bral. Nekaj mora le biti v njej, česar starci in zlobneži ne razumejo.“

Tako je sklenil Korošak vse lepo in povrsti in je bil ves srečen nad svojo mladostjo, ki se je tako nenadoma vrnila. Bilo mu je, kakor da ga drži, starca, pod komolcem, ga podpira, mu prigovarja, ga tolaži, mu kaže pot in mu razkraja svet, ki ga Korošak celih dvajset let ni videl.

Na robu pločnika je stala suha starka sitnega obraza; v trepetajoči roki je držala lonček, eno nogo je stegovala na cesto, tipala je z njo in iskala varno mesto, da trdno stopi. „Kako je smešna v tej plašnosti,“ je pomislil Korošak. „Čez cesto bi rada, pa se boji, da ji na poledici zdrsne.“ Ko je stopal mimo starke, je rekel, da bi ji vlil poguma in ji pomagal:

„Kar stopite, saj ni tako spolzko!“ In da bi ji to dokazal, je stopil sam na cesto in šel s trdnimi koraki na drug ostan. Potem se je ozrl: starka je stala še na oni strani in je korak za korakom tipala cesto kakor slepa. „Saj ni cesta spolzka,“ je ponovil Korošak. „Le v njeni starčevski duši je vse spolzko. Kakor bolnik je, ki se mu zdi, da nihajo in se zibljejo tla pod njim, v resnici pa le njegovo telo in njegova duša pogrešata ravnotežje. Človeku je treba v življenju vere, vedrine in poguma, vse to se pa imenuje mladost. In mladost nosi vsak človek v sebi. Le pobrskati mora po svoji duši, ne

zavreči svetlega trenutka, ki prav gotovo pride, temveč zagrabit ga in ga ne več spustiti, kakor sem storil pravkar jaz," je pribijal Korošak. „Tudi starost nosi vsak človek v sebi. Leta pa niso pri tem prav nič važna, to je tisto poglavitno in najbolj zanimivo. Poglejte mene! S tridesetimi leti sem postal starec, s petdesetimi sem se pa v trenutku pomladil, da sem mlajši in bolj svež kakor kdaj koli... Včasih sem iskal toplino in zadovoljnost po vseh skritih kotih, lezel sem za temi lepimi stvarmi na visoke vrhove, da sem si razparal vso dušo, spuščal sem se globoko v prepade, potem sem pa utrujen zamahnil z roko: vrag po mladosti in vsej tej šari. Oženil sem se z edino željo, da si uredim miren in sposoben dom. Ves čas pa sem nosil sam v sebi vse, kar sem iskal! Bil sem kakor profesor, o katerem pravi zgodba, da je iskal ves dan pipo, ki jo je nosil v ustih, zvečer, ko je bil že do smrti jezen in utrujen, se je pa udaril po čelu in si rekel: jaz, tepec!“

Tako je besedoval Korošak s svojo mladostjo, ko je zapihljal po cesti oster veter. S streh je pometal snežinke, da so se vsipale v rojih na cesto in na Korošaka, kakor da bi jih trosila nanj nagajiva in prijazna roka. Piš je dvignil s ceste oblak pršiča, ga pognal okrog hiš in ogla, ga odložil spet na cesto, si za trenutek odpočil, pa spet zaplesal, dvignil oblak, ga zasukal v vrtincu in ga ponesel naprej... Josip Korošak je gledal to prešerno razigranost in je postal še sam ves razigran. Stresal je z glavo in se branil, s klobukom naprej je tiščal skozi veter. Na nosu, prav na konici, ga je zaščegetala snežinka; pilnil je toplo sapo iz ust navzgor, da se je snežinka stopila, ščegetala ga je pa še kar naprej. Z roko si je obrisal nos in si ga še nekajkrat odrgnil, da je imel mir. Pa ni te nagajivosti snežinki prav nič zameril, le zabavala ga je.

Ljudje na cesti so se borili z vetrom prav tako kakor Korošak: visoko so si vihali ovratnike in klobuke so si potiskali globoko na čelo, da je bilo videti le mežikajoče svetle oči in rdeče konice nosov skozi špranje med suknjami in klobuki. Nekemu gospodu v dolgem črnem plašču je privzdignil piš njegov visoki klobuk, da se je razkrila plešasta glava, ki jo je tesno pokrivala rdeča čepica z vozlom na vrhu — skrbna ženka je odrezala vrhnji del strgane nogavice in naredila možu nočno čepico. Gospod v črnem plašču je brž dvignil roko, toda še predno so dosegli prsti klobuk, je bil ta že veselo na tleh in roka v usnjeni rokavici je nebogljenoma pomahala po zraku, ko se je morala sredi poti vrniti. Pa se je spet premislila in je gibčno kakor tat snela z glave čepico in jo spravila v žep. Potem je iztegnil gospod korak in se je ves sprožil za pokrivalom. Dolga roka je lovila smešno po zraku klobuk, ki se je kakor živ izmikal lastniku in se kotalil po cesti, da je bilo videti zdaj belo svilen dno, zdaj se je poveznil na cesto, in se že spet obrnil in se kotalil kakor kolo. Gospod pa je grabil, se iztegoval, počepal, stekel je nekaj korakov, se spet sprožil naprej, iztegnil roko... Klobuk se je pri kotalil do Korošaka, ki se je gibčno pripognil in ga zgrabil. Smehljaje ga

je ponudil gospodu, ki se je komaj zahvalil, tako se mu je mudilo pokriti glavo.

Korošaka je stresal smeh.

„Niti v obraz mi ni pogledal! Gospod direktor je izgubil klobuk! Grozno, kaj? Nezaslišano, strašno!“ Korošak bi najraje kar poskakoval, se tolkel po stegnih, ustavljal ljudi in jim klical: „Ta nesramni veter je odnesel gospodu ravnatelju njegov visoki črni klobuk in z njim vso njegovo napihnjeno dostojanstvo. Zlobno je užival nad ubogim licem, ki je izgubilo vso svojo veličastno resnobo, na katerem so se razpusile tiste spoštovanje in strah vzbujajoče gube od nosa in kotov ust navzdol, da je postal obraz čisto človeški, kakor ga ima vsak zemljan. „Oh, da bi ga mogel ujeti na ploščo! In kako je izginil s ceste!“

Korošaku je prišel naproti mož brez plašča, v cajgasti obleki. Globoko v hlačne žepe je tiščal roke, da so se vihali robovi suknje. Ovratnik je bil zavihan in pod brado zapet z zaponko. Mož je tiščal vase in njegove bele oči so se za trenutek srečale s Korošakovimi.

Korošaka je minila v hipu vsa razigranost in veselost. Včasih je hodil mimo takih ljudi, gledali so ga prav tako belo, morda celo sovražno in zavidljivo, toda do živega mu niso mogli. Zdaj ga je pa ta beli pogled vsega prevzel, kakor da bi se zapičil v njegovo dušo in pustil tam grenko kapljo.

„Človek,“ je pomislil Korošak. „Glej, človek!“ In je pomislil nase: na svojih petdeset zakrknjenih let, ki jih je preživel v toplih sobah, v belem perilu, v debelih suknjah, ob polnih mizah. Začutil je na sebi veliko težo, greh, ki ga je tiščal k tlom, očitek, da je tudi on kriv. Čeprav ni vedel, zakaj naj bi bil tudi on kriv, tega občutka vendar ni mogel odgnati. „Kriv sem, kriv,“ je ponavljal.

Potem je zagledal Korošak pred seboj čuden stvor, ki se je majal in se ohlapno, gnusno prestopal. Brezoblična kepa je nihala pred njim, zavita v plašč iz žakljevine in ramena so visela kepi do komolcev. Pod kepo so se zapletale spet v žakljevino zavite in z vrvjo prevezane noge. Na vrhu vreče pa je bilo nekaj vozlu podobnega in sivega... Korošaka je bilo sram in pospešil je korake mimo kepe. Rad bi se ozrl in ji pogledal v lice, pa se je bal, da bi užalil človeka.

„Mladost tudi tu ne zapira oči,“ je dognal žalostno in resno Korošak. „Vse gleda brez tenčice po sredi, tudi bedo, glad in smrt,“ je premišljal. „Ni lahko biti mlad.“

Korošaku je prihitelo naproti dekletce. Tenka, kakor breza sloka postavica je bila odeta v ohlapno pleteno rdečo jopo, raztegnjeno skoro do kolen, in v tenko poletno krilce, izpod katerega so gledala kolena v pošitih nogavicah iz sukanca. Prezeble noge so se pregibale le v kolenih naglo in drobno. Suha ramena je stiskalo dekle tesno k sebi. Z levice je tiščalo k telesu košaro, naloženo do vrga z drvimi, desnico s stisnjeno pestjo pa je

tiščalo tesno k boku. Nenadoma pa je zadržalo dekle korak, kakor da bi se česa domislilo. Široko se je zagledalo za hip v Korošaka, potem je pa dvignilo desnico, odprlo je pest in se zagledalo v prazno drobno dlan. Potem je še bolj široko pogledalo Korošaka in spet svojo dvignjeno dlan. Skrčilo je prste v pest in jih spet razkrčilo, kakor da bi kaj ponavljalo in se čudilo stvari, ki je ne razume. Spustilo je roko, da je padla brezupno na telo. Obrazek se je skremžil dekletu v jok in čuden cvileč glas je zatrepetal skozi mraz kakor preplašen vrabec. Solzne oči pa so se spet zagledale v Korošaka, zdaj ne več široko začudene, ampak proseče in žalostne.

„Kaj je, dekletce?“ je vprašal Korošak nežno. „Kaj se je zgodilo?“ Sklonil se je do dekličine glave, da bi ji bil bližji in da bi ne bil videti tako velik, odrasel in gosposki.

„Tukaj sem jih imela, dobro se spominjam,“ je zajokalo dekle in pokazalo dlan.

„Denar si izgubila?“

„Dvanajst dinarjev,“ je zatrepetal njen drobn glas.

„Nič ne joči, mala. Poglejva, morda še najdeva. Če ne bova našla, ti bom pa jaz dal tiste dinarje. Kje si jih izgubila?“ Dekle ni bilo videti nič potolaženo, jokalo in hlipalo je kar naprej. Nejeverno je gledalo gospoda, kakor da bi ne verjelo njegovim besedam.

„Tukaj sem hodila. Od trgovca do sem sem izgubila, nikjer drugje. Morala pa bi kupiti še moko in mast in milo in vžigalice in...“ Dekle je glasno in tenko zajokalo in se sklanjalo k tlom, brskalo je z očmi po zledeneli poti in iskalo dinarje. Tudi Korošak se je sklonil globoko k tlom, skoro tako globoko kakor deklica, in je iskal. Gledal je v zamrznjeni sneg, videl pa ni ničesar. Njegova nova in topla občutja so iskala izraz in obliko, rad bi opredelil in določil vsa ta čustva, ki so ga obhajala. Hotel je biti čisto majhen in prav nič gosposki in odrasel, majhen in ubog je hotel biti kakor to dekle. Prestopal se je drobno kakor ona, tesno ob njej, preplašeni in prezebli, ki se mu je pa zdela topla in čudovito lepa — ne kakor ženska, saj je bila še otrok, temveč kakor angel, gol, ubog in hlipajoč, pa vendar tako bogat s svojimi darovi.

„Ni,“ je spet zajokalo dekle in se vzravvalo. „Ni več denarja, tu je trgovina.“ Tudi Korošak se je vzravnal. Stala sta pred trgovino in se spogledala. Trgovec, ki je stal za steklenimi vrati, je stopil na prag v sivem delovnem plašču in s črno domačo žametno čepico na okrogli, polni in rdeči glavi.

„Kaj si izgubila?“ je vprašal dekle.

„Dvanajst dinarjev sem izgubila, ki ste mi jih dali vi iz dvajsetaka,“ je ihtelo dekletce.

„Hm, hm,“ je odgovoril zamišljeno trgovec. „Morda pa imaš denar v košari ali v kakem žepu. Jaz sem ti prav vrnil,“ je rekel, kakor da bi se hotel

zagovarjati in oštevati deklico. „Jaz sem ti pošteno odštel. Zakaj pa nisi pazila?“

Korošak je segel v levi hlačni žep in privlekel denarnico za drobiž. Odprl jo je in stresel na dlan dvanajst dinarjev in še dva.

„Poglej, tu imaš, pa še dva povrhu,“ je rekel dobro in je iztegnil roko. Dekle je seglo negotovo po denarju, obenem pa je gledalo Korošaka nejeverno in hvaležno v oči. „Kaj res?“ so spraševale njene oči.

„Res, res,“ so odgovarjale njegove. Korošak je bodrilno pokimal. „Le vzemi, tvoje je,“ je rekel, kolikor je mogel dobro, da bi dekle ne čutilo, kakor da ji daje miloščino.

„No, le vzemi, če ti gospod ponuja,“ je udaril zdaj mednju trgovčev karajoči glas. Besedo „gospod“ je izgovoril posebno razločno in visoko. „Zdaj se pa lepo zahvali gospodu! Kaj te niso učili doma in v šoli nič olike, kaj?“ je spet rekel karajoče, ko je stresel Korošak deklici drobiž na dlan in so drobni prsti tesno stisnili denar.

Korošaku je bilo nerodno in zdelo se mu je, da bo ta trgovec vse pokvaril — vse, kar se je zbudilo to uro v Korošaku lepega in dobrega. Sprva je hotel zavrniti trgovca, češ, nič ni treba zahvaljevanja. Hotel je pobožati dekle in brž oditi. Ko je pa trgovec drugič spregovoril in spet poudaril besedo „gospod“, da bi tako pokazal s samim poudarkom vso njegovo dobroto, se je v Korošaku nenadoma nekaj uprlo, podrlo se je nekaj v njem in se obrnilo kakor rahla lesena stavba v nevihti. Nekaj nedobrega in tujega je vstalo v njem in na mah preraslo njegovo dušo, preden se je še prav zavedel. Zoprni se mu je zdel dekletov nejeverni in hvaležni pogled, zoprni trgovčev vsiljivi in karajoči glas, neumno se mu je zazdelo vse to početje na cesti, nevredno Korošaka, neumna vsa ta pot. Vznejevoljen je pokimal in se obrnil, da odide.

„Trenutek, gospod, prosim,“ je rekel uslužno trgovec in zadržal Korošaka. „Ne zamerite ji, saj veste, ta današnja vzgoja, nobene hvaležnosti, nič... Oprostite, gospod, na nekaj bi vas rad opozoril. Kravato...“ Korošak se je kakor prebudil. Prešinila ga je misel, da si menda res ni privezal kravate, niti v ogledalo se ni pogledal, ko se je odpravljal od doma, niti ni vprašal kakor običajno žene, če je dober za na cesto. Kravato ste si pozabili zavezati, gospod. Saj se to lahko vsakemu primeri,“ je dodal trgovec smehljuje, da bi popravil in ublažil neprijetne besede. „Pa brez zamere, prosim!“ Poklonil se je uslužno in privzdignil domačo čepico. „Se priporočam!“

Korošak je odhitel po cesti in tesno si je zapel ovratnik.

„Prekleta,“ je zaklel. „Prekleta kravata! Prekleta življenje!“ Grabila ga je jeza na sebe in na ves svet. „Kdo ga je vendar prosil, da skrbi za mojo kravato? In kdo je zahteval hvaležnost za tiste dinarje? Dal sem jih z odkritim srcem in čistim namenom, in pika. Zakaj potem tisti hvaležni neumni pogled dekletovih oči in zakaj tiste sladke karajoče trgovčeve besede?“

Josip Korošak je začutil, kako mu lega v glavo, v telo in v ude neka teža, kako ga dela betežnega, starega. Že je začutil trganje, začutil je v glavi slabost in zrahljano ravnotežje, da se je preplašil in si potipal žilo na zapestju: res mu je bila nenavadno hitro.

„Če ni to influenza, morda celo — gripa?“ je pomislil preplašen. „Seveda, saj ni čudno. Lovim se po cesti kakor paglavec. Nisem več mlad in moje kosti ne prenesejo več takšnih neumnosti.“

Pohitel je domov. Mimo ljudi je hitel in mimo hiš, pa jih ni videl ali pa le bežno, zastrto, kakor skozi presojno kopreno. Sopiha se je vzel po stopnicah do stanovanja, tiho je odprl vrata, z dolgim korakom je stopil preko predsobe v svojo sobo. Oddahnil se je kakor kanarček, ki si je zaželel svobode in je ušel iz kletke, pa je še ob pravem času spoznal, da si ne zna več sam iskati hrane, da ne zna več letati. Vrnil se je v toplo kletko, kjer je bila pripravljena zanj skodelica zrnja in v mrežo vtaknjena kocka sladkorja.

Korošak si je slekel plašč, sezul se je in si nataknil copate, stopil je k peči, se pripognil in naložil na žerjavico do vrha polen, pobral je s tal dnevnik, se spustil in se pogreznil v gugalnik ob peči.

V sosednji sobi so zadržali copati. Žena je odprla vrata in vstopila.

„Kakor strah prihajaš domov,“ je rekla. Mož ni nič odgovoril. Žena je stopila po sobi do vrat in do okna, razgledovala se je, kakor da bi iskala, če ni morda spet kje kaj nasmetil in ponečedel. Korošak se je zganil na gugalniku.

„Veš, tiste papirje,“ je rekel. „Vse lahko požgeš, res se je nabralo že preveč te šare po vseh omarah.“ Žena ni nič odgovorila, samo dobro ji je delo. Korošak si je oddahnil, kakor da bi storil nekaj velikega, kakor da bi odložil križ svojega življenja.

„Ali bo kmalu večerja? Saj veš, da kegljanja ne morem opustiti. Edino je še ... na stara leta.“ Potem je pa razpel dnevnik in nadaljeval branje podlistka. Zgodba se je končala, kakor se končajo pač vse takšne zgodbe: na veselje piščev, da je popeljal dvojico srečno do poljuba pod rožnim grmom, na veselje spoštovanih bralcev, ki jim tak konec prija kakor med na kruhu, in na veselje lastnika lista, ki ima tako sijajne podlistkarje in tako hvaležne bralce.

„No, kaj je v tem podlistku takšnega, da bi moral človek zbežati na cesto kar brez kravate in se objemati z berači in razdeljevati denar?“ se je vprašal Korošak. „Nič, nič, nič!“ si je zatrdil zadovoljno, se lagodno presedel, skoro legel v pleteni gugalnik, prekrižal roke na trebuhu in zamižal.

Od dobro naložene velike lončene peči je vela po sobi toplota in ogenj je v sunkih veselo brundal, za oknom pa je naletaval sneg in mrzel veter je bril in piskal okoli oglov.

PREDPOMLADNI SONET

CVETKO ZAGORSKI

V razorih njiv brezmejno sil počiva.
Nebroj je že sadov rodila vsaka,
vendar vsa topla plodna brazda čaka —
semen roj nov sejalca dlan še skriva.

Pognai iz brazd, ki sneg jih že razkriva,
med žitom cvet rdečega bo maka
in vztrepetala bilka bode vsaka,
se s soncem bo ljubila še kopriava.

So moje njive prav tako zorane.
Srce še trudno, vendar čaka vdano,
da kleno vanj semenje kane

— ko sprejemljiva njiva je predano —
da dlan dobrotna vsuje žive hrane
med razbolele brazde v vsako rano.

PESEM

CVETKO ZAGORSKI

Če bom umrl od krogle zadet,
v skupni gomili bom pokopan.
S tisoči spal bom spokojno v brezdan,
z njimi spodrezan — nerazcveten še cvet.

Če kakor Kristus na križ bom razpet
— majhen, opljuvan in zasramovan —,
boj z mojo smrtjo ne bo še končan.
Tudi brez mene se bo vrтел planet.

Če bom zapustil tiho ta svet,
modri zdravniki, v telesu ne iščite ran,
saj vse iskanje bilo bi zaman.
Malo poznan je le umrl poet.

Prisluškoval iz ruše bom v svet,
kdaj se bo zganil Človek. Močan,
da bo razgibal ves svet prostran
in premaknil zarjavelo že vzmet.

KONEC POLITIKA O LE VANGA

IVAN POTRČ

Vsak dan nekaj po poldnevu, ko je učitelj Van Po končal dopoldansko šolo ter prišel pred stari mandarinski dvorec, ki ga je zadnja leta z nekakšno zagrizeno strastjo obnavljal profesor zgodovine Ba Ših, kakor da ne bi čutil novega časa, ki je začenjal butati s pomladanskimi vetrovi v hangfenško mestno obzidje in grozil uničiti vse, kar je bilo starega in umirajočega, vedno se je srečal pred dvorcem ali pa našel tam statij svojega starega znanca O Le Vanga, ki je prav tako kakor on čakal na cestno železnico, da bi ga odpeljala v hangfenško predmestje. O Le Vang je prišel po navadi iz pivnice, ki je stala v sredini mesta nasproti staremu dvorcu, se med potjo zapenjal v plašč in si popravljal klobuk na glavi ter med govorjenjem krilil z desno roko — v levi je nosil zloženo aktovko — kakor če bi taktiral. Vselej je živo in nestrpno dopovedoval nekaj svojemu sosеду, ki je hodil kraj njega ter poslušal in čakal na O Le Vanga, da bo povedal vse ter se nato poslovil. Tudi učitelj Van Po je čakal z zvezki in knjigo pod pazduho, da bo prizvonila stara cestna železnica, kakršna je vozila samo še po provincialnih mestih in da se bo O Le Vang v zadnjem trenutku poslovil, se zagnal proti vozu in med to naglico zagledal njega, učitelja Van Poja in dejal z odsotnim nasmeškom, ko ga bo on, Van Po pozdravil:

„O, Van Po, se peljemo domov?“

Van Po, ki je dotlej prestapljač na tlaku zrl v O Le Vanga, se nikoli ni mogel znebiti prizora, ki se je pojavljal pred njegovimi očmi vselej, ko so se zaprla za O Le Vangom visoka vrata pivnice in si je jel O Le Vang natikati rokavice. Videl je, kako sedi O Le Vang za marmornato mizico v pivnici, sreblje čaj, ima pred sabo vse mogoče tuje kakor japonsko, angleško in amerikkansko časopisje, strmi vanj z nabranim čelom, ali pa z istim nabranim čelom piše ali razlaga in dopoveduje sosеду. Ob tej predstavi se je nasmehnil.

Tale „domov“ je Van Poja vedno spomnil na dom, na ženo, tri otroke ter na to, da O Le Vang ni oženjen. Pomaknil je nekam za hrbet knjigo in zvezke, se oprijel kakor O Le Vang za jermenje, ki je viselo s stropa, da ga ne bi vrglo na ovinku, in vprašal:

„Kako je?“

O Le Vang ni rekel skraja nič, nato pa je pomislil in dejal:

„Gre. Ali časi so takšni, da se je treba vedno na novo znajti. Človek, vsakteri izmed naših ljudi, mora biti izgrajen, se mora izgraditi. Japonci so okupirali Mandžukuo, Kitajska pa še vedno ni enotna. Zato je treba delati!“

O Le Vang je odgovoril odsekano, vsaka njegova beseda je bila pre-mišljena. Učitelj Van Po ni bil politik, poslušal je ter prikimal.

Prvič so mu pokazali O Le Vanga pred leti. Van Po se je takrat udeležil nekih demonstracij proti osrednji kitajski vladi, ki je „hotela prodati Kitajsko“ Evropejcem in Japoncem. Pomagal je risati na stene kričča znamenja in vpiti. Vladna soldateska jih je nato polovila, jim dala železje na roke ter jih odgnala v Hangfeng. Bilo jih je dvajset ali kaj, ki so prehodili dolgo pot po zasneženi in gorati pokrajini, hodili ves dan ter prišli pozno ponoči s premrzlimi rokami in zanohtanimi prsti v Hangfeng, kjer so jih razklenili in pometali v hangfenško kaznilnico. Dober mesec so počivali s sestradanimi želodci po lesenih pričnih, prezebali med nezakurjenim zidovjem ter se po nočeh tiščali drug drugega, da bi se vsaj kolikaj ogreli, preden so jih izpustili na ozko dvorišče ter jim zapovedali, da morajo v krogu drug za drugim. Med nje — da niso bili drug za drugim — so porazmestili hangfenške tatove, ponarejevalce kitajskega denarja, falsifikatorje in razbojnike. Demonstranti so si dajali znamenja z roko in ob taki priliki je nekdo pokazal Van Poju postavo, ki je šla v plašč potegnjena kakšnih osem mož pred njim ter pritajeno siknil, da ga ne bi slišal vojak: „To je — on!“

Preden se je Van Po ozrl za „političnim“, ki mu je sledil za kriminalcem, ter ga vprašal, kdo je ta — on, je pogledal proti vratom, kjer je stal vojak z nabito puško in pazil na nje. Šele pri drugem obhodu se je Van Poju posrečilo, da je vprašal.

„O Le Vang!“ je siknil demonstrant, njegov sošolec, pri drugem obhodu, za tem pa: „Bodoči diktator!“

Van Po je slišal že marsikaj od sošolcev o O Le Vangu. Njegovo ime ni bilo neznano med demonstranti v provincialnem mestu onstran Sinjih gora, ki je ločila pokrajino, v kateri je zrastle in se šolal Van Po, od Hangfenga. Za njegovo ime sicer ne bi smeli vedeti, ali človek je nekaj veljal, če je vedel, da vodi gibanje proti osrednji kitajski vladi, ki „prodaja Kitajsko“, O Le Vang. Ko se je potem Van Po iz dneva v dan sprehajal v „večnem krogu“ za O Le Vangom ter ga opazoval, kako stopa vedno sam z navpik nabrano kožo na čelu in kako se vleče v plašč s pokoncu ovratnikom, je čutil, kako raste z vsakim dnevom v njem spoštovanje do O Le Vanga. Van Po ni imel plašča ter ga na sprehodih ni zeblo. Prišel je s kmetov ter bil vaje vsega hudega. O Le Vang je bil gosposki otrok ter ga je rado zeblo. Nekaj dni zatem, ko je sam svojemu tovarišu iz pokrajine dopovedal, kdo hodi pred njima, je imel Van Po srečo, da je lahko stal pred O Le Vangom. Zgodilo se je to v pisarni preiskovalnega sodnika dr. Hu Šija, ki so mu naprtili preiskavo o demonstracijah. Drugi dan po zaslišanju je vojak odpeljal Van Poja k dr. Hu Šiju, kjer so prignali pred njega vklenjenega O Le Vanga. Van Po je pogledal O Le Vanga, ki mu ga je vojak pripeljal tik pred nos, potem pa se zagledal v preiskovalnega sodnika dr. Hu Šija. Dr. Hu Ši se je zmagoslavno nasmehnil in rekel:

„No, vidite, ta“ — pokazal je z glavo na vklenjenega O Le Vanga — „pravi sam, da vam je poslal navodila za demonstracije, vi pa še vedno nočete priznati, da ga poznate.“

Van Po se je zagledal v obraz O Le Vanga ter opazil na njegovem obrazu brezbrizen in skoraj ciničen posmeh. Vedel je, kaj mora storiti. Razširil je oči in dejal nedolžno, kar se je le dalo:

„Ne poznam človeka. Prvič sem ga videl v Hangfengu.“ Nato se je Van Po ozrl kakor ujet v sodnika. Vedel je, kaj ga bo vprašal.

„Kdaj ste ga videli v Hangfengu? Kdaj ste bili v Hangfengu?“

Van Po je nadaljeval prav tako nedolžno in prestrašeno: „Zdi se mi, da se je sprehajal z nami na dvorišču. Če se ne motim?“

Takrat se je obraz O Le Vanga razpotegnil v zmagoslaven nasmeh. Dr. Hu Ši si je pomel roke in pokazal vojaku, naj Van Poja odžene. Drugi dan je Van Po na dvorišču med hojo v „večnem krogu“ povedal demonstrantu pred njim, kako je bil predstavljen O Le Vangu. O Le Vanga potem ni bilo več na dvorišče. Van Po je skraja mislil, da se mora kot velik zločinec, ki so ga razkrinkali, sprehajati sam, ali da so ga odgnali v Nanking, kasneje pa je zvedel, da so ga izpustili. Van Po je še sedel nekaj mesecev in dobro se mu je zdelo, da ni izdal O Le Vanga.

Leta so vrgla osrednjo vlado in prinesla Van Poju prvo službo. Nekaj let je učil po pokrajini, živel med kitajskim ljudstvom, mu pomagal stradati, ko so povodnji in suše uničile setev, in se nato oženil. V pokrajini je napisal knjigo o šolstvu. Leto po tem, ko je knjiga izšla, so ga prestavili v Hangfeng. Van Po se je preselil v mesto z ženo in dvema otrokoma ter poiskal stanovanje v hangfenskem predmestju. Časi so bili zastani, nihče ni več mislil, da bi se brez demonstracij ne dalo živeti in ne moglo prinesiti svobodo kitajskemu ljudstvu. Neki dan — bilo je prav tako nekaj po poldnevu in Van Po je čakal pred starim mandarinskim dvorcem na cestno železnico, da bi ga zapeljala v predmestje, so se odprla visoka vrata pivnice, na cesto pa sta stopila njegov znanec in — ni se motil — O Le Vang. O Le Vang je natikal usnjene rokavice — Van Po je potisnil gole roke v žep — in nato mahal in nekaj dopovedoval Van Pojevemu znancu. Znanec je poslušal in spremljal O Le Vanga do postajališča pred mandarinskim dvorcem, kjer je pozdravil Van Poja ter nato predstavil O Le Vanga Van Poju. O Le Vang je pokimal kakor dobrohoten starec, ki se je umaknil za zapeček ter ne seje več riža in misli, da mora vsakega vnuka potrepljati po rami in ponudil Van Poju roko. Van Po te dobrohotnosti ni opazil. V pokrajini je izdal knjigo. Marsikdo v mestu, skoraj vsak učitelj — in O Le Vang je prav tako končal učiteljsko šolo — je bil vesel, da mu je lahko ponudil roko in se porazgovoril z njim. Oba Van Po in O Le Vang sta se nato vsedla drug ob drugega in se odpeljala v predmestje.

„Kaj delaš, družę?“ je vprašal O Le Vang in čakal na odgovor.

„Knjigo mislim izdati v kratkem. O šolstvu v pokrajini. Tam je šolstvo strahotno zanemarjeno. Razmere so nemogoče.“

O Le Vang je bral prvo Van Pojevo knjigo; zdelo se mu je globoko in strokovno zajeta. „Le“, je dejal na koncu, „pravega konca nima. Izhoda ni nikjer. Danes so časi takšni, da se mora človek znajti. Inteligent mora ljudstvu pokazati izhod.“

Van Po je O Le Vangu nato povedal, da je imela knjiga skraja tak izhod, kakor si on zamišlja, da pa ga je pred natisom črtal ter napisal takšnega, kakršnega so rodili pač časi. Ta izhod resda ni bil nikak izhod, ali on, Van Po, se ni mogel lagati.

Van Po in O Le Vang sta se vozila nato skoraj sleherni dan, O Le Vang pa je razvijal Van Poju možnosti izhoda, ki bi ga naj prikazal v svoji drugi knjigi. Van Po mu je sprva ugovarjal. Potem je poskušal ta izhod v knjigi nakazati, a nazadnje se je pogreznil v molk. Knjiga je kmalu nato izšla in O Le Vang je napisal strahotno uničujočo oceno. Kar mu je govoril o izhodišču, ki bi ga naj Van Po nakazal v knjigi, je povedal zdaj javno. Van Po je vedel, da ima O Le Vang prav, ali vedel je tudi, da ne bi mogel drugače napisati. Vozarila sta se s cestno železnico v predmestje, kakor doslej, le razgovori so postajali med njima redkejši. Neki dan se je peljala z Van Pojem v predmestje njegova žena. Van Po jo je predstavil O Le Vangu, naslednji dan pa je O Le Vang skoraj vzkliknil, ko sta sedla na cestno železnico:

„Ti, družę, si oženjen, ka-li?“

„Oženil sem se že v pokrajini“, je povedal Van Po kakor v opravičilo.

„Zakaj se ne bi človek oženil, če sreča pametno žensko. Le da so takšne ženske redke.“ Tako je mislil o ženitvi O Le Vang.

Van Po je vedel, da je njegovo mnenje takšno, kakršno more biti mnenje vseh onih, ki so kedaj bili takšnih misli, kakršnih je bil on.

„Ženska lahko človeku pomaga; prečestokrat pa je tako, da mu je v oviro pri delu.“

„Jaz tega ne bi mogel trditi“, je povedal Van Po znova kakor v opravičilo.

„Imaš kaj naraščaja?“ je vprašal O Le Vang.

„Dva“, je povedal Van Po in dobro videl, kako se je O Le Vangu razpotegnil obraz. Nato je rekel: „Ali nisi opazil, da je tretji na poti?“

„Tebi se mudi“, je skoraj vzkliknil O Le Vang. „Nič nisem opazil. Ali lahko delaš?“

„Lahko. Vselej sem jemal življenje takšno, kakršno je.“

„Se pravi, da si povsili perutnice.“

„Nikakor.“

O Le Vang je nato dejal: „Pri meni je ženitev izključena.“

„Zakaj?“ je vprašal Van Po.

„Ha,“ se je nasmehnil O Le Vang, „kje pa imam službo? Oženiti se, pomeni imeti pozicijo.“

„Zakaj ne zaprosiš za službo?“

„Zelo nerodno vprašanje,“ je rekel O Le Vang.

„Nerodno?“

„Pa še kako!“ Čez nekaj časa pa je O Le Vang povedal. „Preveč se me boje, da bi mi dali službo... Sicer pa bi imel preveč vezane roke. Še tako imam premalo časa.“

Ko je to povedal, je obmolnil. Van Po je lahko razmišljal o teh z ne-kakšno narejeno teatraličnostjo povedanih besedah ter o osebnem žrtvovanju O Le Vanga za bodoče in boljše življenje, v katerem bodo lahko Van Pojevi otroci živeli lepše življenje, kakor ga morajo živeti Van Po in O Le Vang ter mnogi drugi. Do končne postaje, kjer sta se ločila, nista več govorila. Tam sta izstopila, dvignila pokrivali in si želela srečno. O Le Vang je še pristavil:

„Pozdravi ženkico, družel!“

„Hvala,“ je rekel Van Po in krenil med stanovanjsko četrto mesto.

Doma se je Van Po znesel nad družino ter je na koncu koncev tudi vrgel ženi v obraz, ker je hotela vedeti, zakaj je takšen. In je naštel vse mogoče in nemogoče, da je zato takšen, ker ga ona samo ovira. Ženska je zatulila in še huje kričala. Nato je rekla, da bo šla.

„Kam?“ se je nasmehnil Van Po. Njegov obraz je bil zloben.

Ženska se je kakor onemela zravnala pred njim — dolgo ni mogla priti do sape — nato pa zakričala:

„Pa četudi v vodnjak, z otrokoma vred.“

Van Po je obmolnil, ker je žena nagnala prevelik vrišč.

O Le Vang je obesil šolmašterstvo na klin in postal politik — velik učitelj ljudstva. Van Po ga je srečaval vsepovsod po mestu in ob vsaki uri. O Le Vang je bil politik in je deloval. Za ljudstvo. Vedel je to Van Po in še marsikdo v mestu. Vedeli so vsi oni, ki so bili istih misli, ki pa niso mogli delovati, ker so imeli vezane roke ali zaradi služb ali zaradi žene in otrok. Van Poja je težilo oboje. Zategadelj je bilo samo ob sebi razumljivo, če je bil politik O Le Vang povsod navzoč, kjer se je snovala kakšna „pozitivna“ akcija, kakšno delo za boljšo bodočnost kitajskega ljudstva.

Zgodilo se je, in to docela slučajno, da sta se Van Po in politik O Le Vang srečala v pokrajini, v Van Pojevem rojstnem kraju. Bilo je ob času velikih počitnic. Van Po je odšel z družino iz Hangfenga in se naselil z ženo in otroki do novega šolskega leta v očetovi hiši. Sonce je pripekalo, riževa polja so bogato kazala. Bilo je prvi dan žetve, ko je prišel iz hiše Van Pojev oče, pristopil k sinu, kakor da bi mu hotel pomagati pri žetvi, ter mu bolj zaupal kakor povedal, ko sta ostala oba na samem:

„Nocoj bo shod.“

„Kakšen?“ je vprašal Van Po očeta.

„Vedel boš, saj si bil sam z njimi pred leti.“

„Političen?“

„Političen!“

„Kdo bo govoril?“ je znova vprašal sin.

„On — sam bo prišel, sem slišal,“ je povedal oče.

„A kdo je ta on?“

„Kaj se boš delal nevednega! On — O Le Vang.“

„Ali je že kdaj govoril?“

„Večkrat.“

„Ga niso nikoli dobili?“

„Ne. Med nami ga ni, ki bi ga izdal. Vsi vemo, da je naš.“

Moška sta obmolnila. Stari je še malo pomagal sinu, a se je kmalu naveličal. Odšel je na druga polja, k sosedom ter jim sporočal, da je prišel on, O Le Vang — politik.

Po prvem mraku, ko so se ljudje navečerjali, so začeli prihajati možje k hiši Van Pojevega očeta. Polegli so kar za hišo po riževi slami, čakali na O Le Vanga ter govorili.

„Riž nima cene,“ je povedal prvi.

„Tako bo, kakor je bilo vedno,“ je povedal drugi; „kadar je letina, nima cene in se ne moreš izkopati iz dolgov; kadar je suša, takrat pa stradaš in lezeš v dolgove ter ti odprodajajo zemljo.“

„Špekulantom pa rastejo trebuhu, naj bo suho ali mokro leto.“

„Njih njive požirajo naše.“

Nad riževimi polji je ležala trda tema, ko sta prišla Van Pojev oče in O Le Vang. Najprej so se slišali koraki in trdo, odsekano govorjenje O Le Vanga. Van Poju se je za trenutek zazdelo, da posluša starega modrijana in profesorja dr. Ča Lija, ki je z neizprosno resnostjo metal med šolarje svoja dognanja o budizmu. Stari dr. Ča Li ni prenesel debate v učilnici.

„Tako,“ je končal razgovor z Van Pojevim očetom O Le Vang in pozdravil: „Dober večer, tovariši! Malo sva se zakasnila. Vas je dosti?! Ste vsi?“ Pod streho je zašumela riževa slama, iz teme je bilo slišati neko mrmranje, kakor da bi kdo pritrdjeval. Možje so se presedali na slami, da bi boljše slišali.

Stari je prišel z O Le Vangom do sina ter mu ga pokazal.

„O, družo, ti tu?“ je bolj rekel kakor pa da bi vzkliknil politik O Le Vang, mu stisnil nekam mimogrede roko in že hitel naprej ter govoril z drugimi, kakor da bi se mu kdo ve kam mudilo. Med tem pripovedovanjem, ki je po naglašanju znova spominjalo Van Poja na modrijana dr. Ča Lija, je O Le Vang povedal, da je imel danes že toliko govorov, da to najbrže še ni zadnji, da je skratka velika žetev, a malo delavcev. Obenem se je

O Le Vang izmotal medtem iz ogrinjala, ki ga je na cesti skrivalo pred radovednimi očmi in rekel:

„Bomo začeli.“

V šupi je znova zašumela slama, znova se je oglasilo odobravalno mrmranje.

„Tovariši,“ je začel O Le Vang s tistim odsekanim in neizprosnim glasom, ki ne pozna oporekanja in ki obsoja že naprej vsako oporekanje, „hodil sem danes med vašimi bogatimi riževimi polji, med tem zlatim bogastvom, ki vam ga je rodila kitajska zemlja, vas gledal, kako se znojite pri delu ter se zamislil. Zares zamislil. Letina je bogata, kakršna že leta ni bila. Ali kaj vam ves ta božji blagoslov, ko ga ne boste mogli prodati po onih cenah, da bi dobili za riž toliko, da bi bil poplačan vaš trud in da bi se rešili dolgov, ki so vam jih nakopala na polja in hiše slaba leta. Riž nima cene. Špekulantom pa rastejo trebuhu, naj bo leto suho ali mokro in njih njive požirajo vaše.“

O Le Vang je za trenutek prestal ter prenehal mahati z rokami. Pod streho je znova zašumela slama, ta ali oni možki je ponovil misel, ki jo je povedal O Le Vang, le da besede niso bile tako odsekane, ampak so prišle iz človeka, kakor da bi zaklelo vse njegovo telo.

„Kdo je kriv vsega tega, možje?“ je ostro vprašal O Le Vang, da se je misel kot zagozda zarila med možje. Še preden bi utegnili utrtniti misel med onimi, ki so poslušali, je O Le Vang že nadaljeval z izpraševanjem: „Špekulantje? Dobro! Špekulantje! Tudi jaz sem vaših misli. Špekulantom od leta do leta rastejo trebuhu in se jim raztezajo polja, vi se pa sušite. Vaša polja se krčijo, deca strada, ne veste, kako bodo živeli vaši otroci. Kaj je treba storiti proti temu? Ali naj molimo za špekulante, da se bodo spreobrnili? Ha! Ali jih naj pobijemo? Dobro. Prišli bodo drugi in grabili še huje, ker še ne bodo tako nasičeni. Ali ni tako?“

Ljudje so najprej razmišljali, nato se je zaslišalo iz šupe znova odobravalno mrmranje.

„Vidite, takšna je in nič drugačna,“ je povzel O Le Vang, kakor da bi hotel splesti njihove različne misli v močno vrv, ki bi nato udarila po onih, ki so bili krivi vse te nesreče. „Kmetu se ne bo preje dobro godilo, dokler ne bo sam določal cene rižu, dokler ne bo sam prodajal riža onemu, ki ga potrebuje. Ko se bo zgodilo to, bo moral špekulant poginiti kakor riba na suhem, ki ji je zmanjkalo vode. Zato pa: oblast v roke onim, ki delajo! Vzemite si sami to oblast! Edini vi imate pravico do nje! Vaše roke so pridelale to bogastvo, edino vaše roke, imajo pravico, da ga razdele. Brez oblasti, brez vaših pesti pa to ne bo šlo... Možje, tovariši...!“

O Le Vang je govoril hitreje in hitreje, kakor v zagonu. Razgreta domišljija zbranih mož mu je lahko sledila. Van Po je sam čutil, kako so ga te besede bičale in mu kazale trdo pot do tja, kjer je govornik pokazal

svobodo ljudstva. Van Pojeve roke so se nehote skrčile, kakor da bi čakale, vsak trenutek pripravljene na znamenje, da udarijo.

Ko je politik O Le Vang nekaj zatem končal in se je njegov odsekani glas porazgubil med poslušalci in deskami, ki so obdajale šupo, je zavladal molk. Možje so pričeli vstajati ter odhajati na svoje domove. Tudi O Le Vang je izginil v temi z Van Pojevim očetom znenada, kakor se je popreje pojavil znenada. Možje, ki so odhajali, so bili redkobesedni. Pozdravi, ki so si jih drug drugemu želeli, so bili trdi, kakor je bila trda noč ter je bila odsekana in trda misel O Le Vangova.

Drugo jesen za temi počitnicami — tisto leto je bila letina slaba — je vse kazalo, da bo uvedla osrednja vlada diktaturo. Politični pritisk se je čutil v provinci, kjer se je vse merilo z manjšim vatlom, huje kakor kjer koli drugje. Neki dan je prišlo Van Poju na uho, da so vojaki prignali O Le Vanga v težke verige vklenjenega iz province ter ga gnali pri belem dnevu med nasajenimi bajoneti skozi vse mesto. Novica se je raznesla po Hangfengu do večera. Šušljalo se je, da so ga dobili na nekem shodu in da bo moral najbrže v pregnanstvo. Nekateri so celo vedeli povedati, da se ga bodo oblastva na hitro roko znebila. Vedno, ko je prišel nekaj po poldnevu Van Po z zvezki in knjigami pred stari mandarinski dvorec ter se zagledal proti pivnici na nasprotni strani, vedno ga je misel zanesla v pisarno preiskovalnega sodnika dr. Hu Šija ter je zagledal O Le Vanga z vklenjenimi rokami in s posmehom v obličju. Vendar se ni zgodilo niti eno niti drugo. Zastano ozračje je poglalo O Le Vanga iz zaporov v dobrih dveh tednih.

O Le Vang je znova prihajal iz pivnice, si natikal rokavice, nekaj dopovedoval sosedu, ki je bil z njim, nosil pod levo pazduho zloženo aktovko in z desno roko krilil, kakor če bi taktiral. Nevarnost „močne roke“ pa še ni minila. Nekoč, ko sta se znova peljala z O Le Vangom s cestno železnico v predmestje ter sedela v kotu, kjer ju ni mogel nihče slišati — voz je ropotal po cestišču, da je bilo veselje — se je Van Po sklonil k O Le Vangu ter ga vprašal:

„Nekaj govore o spiskih onih, ki jih bodo poslali v pregnanstvo.“

„O, ne boj se zame, Van Po! Človek se mora zavarovati tudi na to stran. Tudi to je kos dela. Ko bodo prišli ti časi, bo vladna soldateska zaman trkala po mojih vratih. Ha!“

Ti časi so res prišli. O Le Vanga dober mesec ni bilo več iz pivnice. Van Po je vedel, da je to pomenilo toliko, kakor da je izginil. Van Po je hodil v šolo, kakor dotlej, učil je otroke ter popravljaj zvezke, doma pa je vzel na roke tretjega otroka ter ga pestoval. Večja dva sta se motala okrog njegovih nog in hotela vedeti vse mogoče. Van Po ju je moral vzeti s sabo — vedno si je utrgal ta čas — ter ju popeljati med polja, ki so se razgrinjala za hangfenškim predmestjem. Otroka sta povpraševala, on pa jima je odgo-

varjal. Oba otroka sta bila sicer majhna, ali Van Po je bil prepričan o njuni veliki pameti. Mnogo jima mora povedati, da bosta vse to vedela, kar ve on, in da bosta nadaljevala tam, kjer bodo njegove roke popustile. Vendar je bilo to še daleč, Van Poja se je lotevala od časa do časa sentimentalnost... V šoli je odraščal pred Van Pojem novi rod, ki ga je naučil z leti misliti s svojo glavo. Van Po je čutil, da se je znašel v tem življenju, plahost, ki ga je tlačila prejšnja leta, je kopnela. Ob taki priliki si je vselej citiral verz velikega pesnika: Kamor postaviš moža pravega, je svečenik! Politična situacija, ki je bila kakor pred viharjem, se je polegla in O Le Vang je začel znova prihajati iz pivnice. Zagledal je pred starim mandarinskim dvorcem Van Poja, se za trenutje iznebil tistih navpičnih gub na čelu ter z nasmeškom vprašal:

„O, Van Po, se peljemo domov?“

Nato se je O Le Vang znova pogreznil vase, kakor da bi ležala v njem težavno skrb, skratka — usoda kitajskega ljudstva. Van Poja je ta pozdrav, ki se mu je zdel kakor roganje njegovemu življenju, začel gristi in grizel ga je z vsakim dnem bolj. Vedno, ko je zagledal pred sabo O Le Vangovo strahovito zamišljeno obličje, mu je nekaj razdražilo glavo. Preje je vselej čakal, da je O Le Vanga pozdravil brž, ko ga je on opazil, zdaj pa sploh ni čakal na njegov pogled. Odzdravil mu je edino takrat, ko ga je O Le Vang pozdravil.

Potem se je situacija popravila. Prišle so pomladanske sape ter začele prinašati s sabo vonj po svobodi. V severni pokrajini, dvatisoč kilometrov daleč od Hangfenga, kjer so bili veliki rudniki, so delavci in kmetje oklicali svojo vlado ter začeli braniti to svojo svobodo na dve strani: proti osrednji kitajski vladi in proti Japoncem, ki so se čutili moralno poklicane, da pomagajo uničiti kali revolucije in nemirov. Po vseh pokrajinah se je začela živahna propaganda, da bi osrednja vlada priznala svobodo severni pokrajini. Kajti bilo je jasno kakor na dlani: ko bodo Japonci zatrli revolucijo, kakor so imenovali novo oklicano vlado, bodo zasedli pokrajino ter nadaljevali pohod naprej na Kitajsko. O Le Vang je tiste dni oživel. V Hangfengu si ga lahko srečal na vsakem oglu in ob vsakem času, podnevi a tudi ponoči. Van Po je opazil, da je nosil malo bolj pokoncu glavo in nalahno nagnjeno na levo stran, kakor če bi čemu v sebi prisluškoval, in da so se mu gube na čelu višje potegnile. Van Po je tako lahko videl, da je O Le Vangu poverjena velika naloga, ter je lahko čutil, da bo kmalu prišel O Le Vangov čas. Van Po je sam nekoč pripravljaval pot za ta veliki čas in bil še zdaj prepričan, da bo prišel; vedno je na tihem čakal ta čas ter v šoli pripravljaval mladino nanj. Vse pa se je začelo upirati v njem, da bi ta čas prinesel v pokrajino O Le Vang. Medtem je osrednja vlada priznala revolucijo v severni pokrajini in z njo svobodo, ki so si jo oklicali delavci in kmetje. Tiste dni je dobil tudi Van Po v roke proglas O Le Vanga

in njegovih na prebivalstvo. Tudi O Le Vang je zahteval za svojo pokrajino svobodo, ki si jo je izvojevala severna pokrajina, dvatisoč kilometrov daleč od Hangfenga. Osrednja vlada se pa ni strinjala s proglasom ter je O Le Vanga in njegove pozaprla. Čas je bil kalen, nihče ni vedel, kaj prinaša naslednji dan. O Le Vang in njegovi so se lahko nadejali najhujšega. Grozila je vojaška diktatura, z njo pa vojaška sodišča. Ta se niso nikoli igrala. Pri njih ni imelo človeško življenje nikakšne cene.

Van Po je srečal na cesti znanca advokata ter ga vprašal po njegovem mnenju zastran proglasa, O Le Vanga in njegovih. Kako misli, da se bo zadeva iztekla?

„To bi bil lep proces,“ je rekel odvetnik. „O Le Vanga in njegove bi zagovarjali vsi najboljši odvetniki, kar jih premore pokrajina. Vendar pa nič ne kaže, da bi prišlo do procesa. Osrednja vlada ne kani proglasa obešati na še večji zvon.“

Tako se je potem tudi zgodilo. Van Po se je znova srečaval z O Le Vangom pred starim dvorcem ter se vozaril z njim v hangfenško predmestje. O Le Vang je deloval kakor popreje, vendar ne več s takim zaletom. Časi so bili kalni in zamotani, O Le Vang je presedel cele dneve v pivnici ter politiziral. Van Po ga je čestokrat videl, ko je hitel v učilnico ali se pa vračal iz učilnice, kako tiči za časopisjem, si kaj beleži ali pa med kriljenjem z desnico komu kaj pripoveduje. Govorilo se je, da kani osrednja vlada razpisati volitve. Kdaj jih misli razpisati in kako, vse to je bilo nejasno in zamegleno. Več kakor verjetno je bilo le eno, da O Le Vangu in njegovim ne bodo dali zadihati. Pregnanstvo je še vedno lebdelo v ozračju.

Prav zaradi teh volitev in še zaradi nekega filma, ki so ga predvajali tiste dni v Hangfengu, pa je prišlo med politikom O Le Vangom in učiteljem Van Pojem do prepira, ki je za vedno ločil njuna pota. Van Po je dobil pri blagajni sedež za O Le Vangom, ki je prišel k predstavi z neko gospodično. Gospodična je morala biti iz kakšnega večjega mesta, zakaj vedla in obračala se je velikomestno, govorila je glasno, O Le Vang pa je bil v govorjenju in kretnjah vsekakor nekam bolj v elementu, kakor je bil s hangfenškimi dekleti. Van Po je sedel, zrl v reklame, nato v žurnal, ki je kazal sportnike, dirke, kralje, evropska klanja in obraze evropske diplomacije, na koncu pa neko zaspano sejo iz Ženeve s celo serijo starikastih in ovenelih obrazov. O Le Vang je bil razpoložen ter je pri vsakem prizoru pripomnil kakšno pametno, glasno, da ga ni slišala samo spremljevalka, ampak da jo je lahko slišal tudi Van Po in še kdo drugi, ki je sedel v bližini. Ni je bilo stvari, ki je O Le Vang ne bi poznal. Dekle se je do dobra nazabavalo. Van Poju je bilo skorajda sitno, tako glasna sta bila. On se je vedno sprl z ženo, če mu je kaj pripovedovala med predstavo. Potem je prišel na vrsto film. V nekem ameriškem mestu je životarila predmestna deca ter kradla, da se je lahko preživljala. Te otroke ulice so pošiljali v poboljše-

valnice, kjer so se otroci naučili še tega, kar preje niso vedeli. Za otroke se je končno zavzel neki pater ter napravil iz nje koristne člane človeške družbe. Delo je Van Poja prevzelo. Van Po je bil šolnik.

„Kako?“ je vprašal O Le Vanga, ko je stopil iz dvorane. „Kaj praviš?“

O Le Vang si je nataknil rokavice, se zapel v plašč — leto se je nagnilo že močno v zimo — hrknil ter se po malce daljšem molku nasmehnil. Nato je razmahnil z rokami in dejal:

„Kaj hočemo, no da, ameriška preračunanost in narejenost.“

Gospodična ob O Le Vangu se je stresla, ko je stopila iz dvorane na hlad, pomislila in pokimala.

Van Po je nato rekel: „Res, ne zanikujem. Ali meni se zdi film dober. Priporočil sem ga učencem.“

„No, da,“ je znova ponovil O Le Vang, kakor če bi hotel reči, da ne bo kdo ve kako velike škode, če je to storil.

Na križišču, kamor so prišli, je postal, pogledoval na uro na roki, nalahno zamahnil z roko, kakor če bi hotel povedati sam sebi, pa naj bo, pa mu odgovorim, če je tako.

„Film vendarle vpliva vzgojno in pozitivno v vsakem oziru, tega ne moreš zanikati, O Le Vang.“

„Kdo zanika?“ je odgovoril trdo in odsekano O Le Vang. „Ali dragi moj družo, vse to je zgrajeno na individualnosti: na individualni zaskrbljenosti socialno čutečega in naprednega patra, na mecenstvu posameznika in na individualni rasti posameznega otroka. Tako je!“

„Dobro,“ je odgovoril učitelj Van Po, „ali v danih razmerah je tako delo pozitivno. Ti veš, da ni pri nas nič drugače.“

Politik O Le Vang je znova čutil za potrebno, da se pokroviteljsko nasmehne in skomigne z rameni ter de:

„No, da!“

Čez čas pa je povedal: „Vse to je samo krparija. Težiti moramo k tako urejeni družbi, kjer takih razmer sploh ne bo, kjer takih filmov sploh ne bo treba predvajati. Tako je.“

Učitelj Van Po se je razburil in skoraj žolčno vprašal:

„To se pravi, da ti vse moje delo — mislim na šolo — smatraš za nepotrebno, za mlatev prazne riževe slame.“

„No, ne mislim tako strašno! Do neke mere pa.“ O Le Vang se je oprijel gospodične pod pazduho in se nasmehnil. Tudi gospodična se je zasmejala. V njenem smehu je bilo nekaj vriskajočega ter je spominjalo na rezgetanje. O Le Vang se je še enkrat zasmejal in se še tesneje stisnil h gospodični ter se začel ozirati po ulici, kod bi prekoračil ter se poslovil.

Van Poja je smeh razdražil.

„Počakaj,“ je vzkliknil, „da se zmeniva!“

„O Le Vang je potegnil gospodično nazaj na pločnik in vprašal:

„Prosim?“

Učitelja Van Poja je ta „prosim“ zbodel. Komaj je obdržal jezik, da ni zalučal O Le Vangu v obraz: Bedak! Rekel pa je:

„Nič se ne bova zmenila. Nikamor bi ne prišla. Pozdrav!“

„Ho, da se zmeniti. To je vendar načelno vprašanje. Ti gledaš nanj z napačnega stališča. Počakaj!“

„Nima prav nobenega smisla. Škoda časa. Pozdravljam. Lahko noč, gospodična.“

„Ha—ha!“ se je nasmehnil O Le Vang, gospodična pa se je znova vriskajoče zasmejala.

Van Po je krenil po ulici ter se napotil proti predmestju z zadržanim gnevom. Ogibal se je ljudi, čeprav ni nikogar pogledal v obraz. Preveč je imel opravka sam s sabo. Zmotila so ga edino velika okna pivnice. Natakarkar je zagrinjal okna. To natakarkarjevo delo je nehote pritegnilo Van Poja. Ustavil se je, da sam ni vedel zakaj, pred oknom ter se postrani zazrl v pivnico. Meščani so sedeli za marmornatimi mizicami, sloneli v mehkih sedežih, pili kavo, vlekli cigarete ter bili malomarno zatopljeni v branje. Van Pojeve oči so begale po pivnici in nekoga iskale. Takrat je prišel natakarkar do njegovega okna ter ga začel zagrinjati. Van Po je skoraj odskočil ter se zavedel. Preneumno! Iskal je za mizicami in časopisjem O Le Vanga, ko je vendar ta odšel na ono stran mesta.

Znova se je pognal po ulici. Šel je po pločniku, ali vanj se je vedno huje zajedala podoba politika O Le Vanga ter mu dražila domišljijo. Zagledal je O Le Vanga, kako hodi z nagubanim čelom in z narejeno važnostjo v „večnem krogu“, se smeji zajedljivo pred dr. Hu Šijem, govori z neizprosno doslednostjo pred ljudmi na domu njegovega očeta, bega po mestu, izdaja proglose na ljudstvo, govori z njim kakor z otrokom, devlje v nič vse njegovo delo ter se lahko iz njega norčuje, ker si je obesil babo na vrat in nakopal otroke na glavo. Van Po ni nikoli razmišljal o sebi, svojem življenju ter o svojem delu. Rodil se je nekje na oni strani Sinjih gora, zrastel, se podil za živino ter pomagal pri delu na riževih poljih. Potem so ga poslali v šole, ker je imel dobro glavo in ker je stara mati hotela, da bi imeli mandarina v hiši. Van Po se je šolal, demonstriral po ulicah starega mesteca, kar je tiste čase neobhodno spadalo k šolanju, bil zaprt in nato nekaj let brez službe. Ta leta so ga znova zanesla na očetova riževa polja, nov režim pa mu je prinesel službo. Živel je med vaško mladino, napisal knjigo, se oženil, dobil otroke, prišel v mesto, napisal še eno knjigo ter dobil še enega otroka, čas je hitel ter ga prignal do tridesete zime. Zdaj pa je prišel tak O Le Vang, ki je presedel polovico svojega življenja v pivnici, ki je govoril to, kar je pobral iz knjig, tak O Le Vang, ki ga v bistvu sploh bilo ni, tak O Le Vang brez življenja, se pravi brez otrok in žene, brez tisočernih ponižanj, ki jih je moral Van Po prestati po službah, ko so

se menjavali režimi kakor gobe, ter moral poslušati od žene, da se prodaja. Skratka, moral je živeti to malo življenje najbolj povprečnega kitajskega meščana. Prišel je tak od knjig ter dogem zmešani O Le Vang ter ga prav blagohotno potrepljal po ramenih, nastavil ušesa, kakor jih stavi kak oče sinku ter ga čez čas vprašal: „Prosim?“ V Van Poju je vse vrelo. Grebel je po sebi, kar ni bila njegova navada, pred njim pa se je v vedno poraznejši luči kazala podoba politika O Le Vanga in vedno bolj je čutil, da ta O Le Vang sploh ne živi življenje kitajskega ljudstva, da se je postavil nekam izven tega ljudstva, da mu je to ljudstvo samo sredstvo, po katerem se bo povzpел do velikega politika O Le Vanga, ki ga bo treba upoštevati in brez katerega bi pokrajini ne zasijala svoboda. Van Po si je otrl glavo. Kasno je spregledal, čeprav je imel ta porazen vtis o O Le Vangu že od vsega početka, ko ga je prvič zagledal v „večnem krogu“, ga slišal govoriti med riževimi polji svojega očeta, ga videl prihajati iz pivnice in ko se je vozaril z njim po cestni železnici v hangfenško predmestje. V Van Poju se je v trenutku vse zjasnilo. Zrastel je sredi pokrajine med riževimi polji ter kitajskim ljudstvom ter bil od vsega početka svojega življenja — tako se mu je danes dozdevalo — prepričan o revoluciji. Kako bo prišla ta revolucija, na to ni pomišljal. Tudi ni razmišljal nikoli o tem, kako bo s to revolucijo, kakšna bo, kaj bodo delali v njej. Eno je bilo več kakor gotova reč. Kitajskemu kmetu bo treba kako pomagati, ker se bodo drugače vse zemlje polastili bogataši. Van Po se nikoli ni bal za to kitajsko ljudstvo. Ohranilo se je tisočletja, si priborilo v teh tisočletjih dosti svobode, in lahko je verjel, da si jo bo še danes. Kakšni shodi O Le Vanga, to so bili navsezadnje samo shodi, na katerih je O Le Vang povedal, da je on tu, da se preko njega ne da, da ga morajo, skratka, upoštevati.

Ko je začel učitelj Van Po to noč zavijati med predmestnimi hišami ter se bližati svojemu stanovanju, je začutil, da se je znašel v tem svojem razmerju do O Le Vanga, ki ga je zadnje čase trapilo. Van Po je ta večer jasno čutil, da je kos svojega ljudstva, učitelj otrok tega ljudstva, ki živi to življenje, kakršno pač je in kakršnega mora živeti, in da O Le Vang nima nikakšne in nobene pravice, da se spotika ob njegovo ženo in otroke.

V kuhinji je vzel Van Po starejšega otroka v naročje, ga dvignil v zrak ter zapel z njim staro uporniško pesem kitajskega ljudstva. Mali je pripeval s tankim glasom.

Leta, ki so se nizala, drugo slabše od drugega, niso prinesla nič dobrega. Severno kitajsko pokrajino, tisto, v kateri so si delavci in kmetje oklicali svobodo, so hoteli Japonci zasesti za vsako ceno. Komaj se je iznebila pokrajina evropskega kapitala, ki je izkoriščal njena rudna bogastva, že je segal po tem bogastvu Japonec ter si ga prilaščal. Pokrajina je vedno huje lezla v japonske roke. Osrednja vlada je potrebovala denarja in znova de-

narja. Davki so bili vedno bolj neznosni. Šlo je za obrambo severnih pokrajin in vse Kitajske, skratka, za svobodo kitajskega ljudstva. Ali severna pokrajina je bila dva tisoč kilometrov daleč od Hangfenga ter nad tri tisoč kilometrov od japonske invazije. Ljudstvo okrog Hangfenga in hangfenški meščan sta preklinjala te nove dajatve ter Japonce. Učitelj Van Po je dobil tiste dni v roke proglas na kitajsko ljudstvo, na kmete in na delavstvo. Proglas je opozarjal na pretečo japonsko nevarnost, pozival na enotnost, na nove dajatve, na proglasu pa je bil podpisan O Le Vang. Tokrat ni osrednja vlada zaprla O Le Vanga, pač pa je razpisala nove volitve, pri katerih je bila O Le Vangova lista dovoljena. O Le Vang je prišel v parlament. Ali Japonci so prodirali. Zgodilo se je, da je v počitnicah, ob času riževe žetve učitelj Van Po znova slišal govoriti politika O Le Vanga. Kakor svoje dni v proglasu tako je zdaj v govoru opozarjal na japonsko nevarnost in pozival k odporu. Možje in Van Po so ga molče poslušali in se molče razšli. Davkov so plačali tisto poletje po pospravljeni žetvi toliko, kolikor jih je predpisala vlada. Nato so kmetje preklinjali vlado in z njo vred politika O Le Vanga. Vendar se pa ni nobeden kesal zaradi tega, ker je dal svoj glas za O Le Vanga. Za ljudstvo O Le Vang ni bil prvi politik, ki je prišel med njega, tudi ni bil prvi, kateremu je dalo svoj glas.

Naslednjo zimo so začeli prihajati v pokrajino begunci. Silili so v mesta in večali lakoto. Japonska invazija se je čutila v Hangfengu vedno huje. Sredi zime so začeli tudi nad Hangfengom krožiti japonski bombarderji ter metati bombe. Učitelj Van Po je dobil nekje voz, naložil na voz obleko, posteljnino in otroke ter jih poslal preko Sinjih gora na riževa polja svojega očeta.

Zunaj mestnega obzidja se je učitelj Van Po ločil od svoje družine. Otroci so jokali, žena pa ni imela solze v očesu. Preden sta se ločila, mu je rekla:

„Ne boj se za otroke, tvoji so.“

Van Po je vedel, da je hotela s tem povedati, da bodo otroci ostali, če njega ne bo več. Učitelj Van Po se je obrnil ter se vrnil s kmeti v mesto. Van Po je imel dobro ženo, lahko se je zanesel na njo zaradi otrok.

Učitelj Van Po je oblekel vojaško suknjo in obesil preko ramen puško. Gazil je z vojaki sneg po pokrajini, se plazil po zamrzli zemlji in branil domovino, Kitajsko — riževa polja, kitajske domačije in kitajsko svobodo za svoje otroke.

Neki večer se je raznesla med vojaki vest, da so našli politika O Le Vanga. Nekaj pod glavno fronto je ležal z obrazom v snegu ter s prestreljenimi senci. Poleg njega je ležal samokres. Kazalo je, da se je ustrelil sam, čeprav so neki znaki govorili za to, da mu je bil tisti samokres samo podtaknjen. Lahko pa ga je zadela tudi japonska krogla, ko je gazil po snegu.

Po večerji je nanese pogovor tudi na to zagonetko. Nihče ni grebel po njej. Vojaki — med njimi je bil tudi učitelj Van Po — so odšli po večerji v neko staro šupo, zakurili ogenj ter ga obkrožili, ker jih je zeblo. Nato je začel eden izmed vojakov peti staro kitajsko uporniško pesem. Van Po se je spomnil na ženo in otroke.

Nato so vojaki polegli in zaspali.

DELOVNO PRAVO

Dr. VITO KRAJGER

I. Začetki delovnega prava.

Delovno pravo v današnji družbi je pravo, ki ureja odnose med delom in kapitalom, med dvema nasprotnima poloma družbe. Zato ne moremo govoriti o delovnem pravu pri starih Egipčanih, Grkih in Rimljanih. V antični družbi so imeli ročno delo in tudi mnoge vrste duševnega dela za nečastno. Opravljati je smel tako delo le suženj, ki ni človek, dočim je bil svobodni človek lahko le vojak, politik ali filozof. V antični družbi je obstojal delovni odnos le med sužnjem in gospodarjem sužnjev, med svobodnimi državljani ni bil mogoč. Odnos med gospodarjem in sužnjem pa je bil pravno docela podoben odnosu med gospodarjem in njegovo živino v današnji družbi — stal je torej izven prava. V antični družbi tedaj ne moremo govoriti o delovnem pravu, ampak samo o pravu sužnjev, ki se pa ni prav nič dotikalo vprašanja njihovih delovnih odnosov in pogojev. Ti so bili za antično pravo tako nevažni, kakor so za današnje pravo nevažni odnosi med gospodarjem in njegovo živino. Suženj ni bil človek, gospodar ga je lahko ubil in za njegovo življenje ni nikomur odgovarjal.

Tudi v fevdalni dobi lahko govorimo o delovnem pravu le toliko, kolikor naletimo že tedaj na zametke kapitalističnih odnosov, na kapitalistični način izkoriščanja delovne sile, dočim ne moremo govoriti z enako upravičenostjo o delovnem pravu v ustanovah, ki so za fevdalni red značilne. V cehovsko organizirani obrti srednjega veka na pr. je imel odnos med pomočniki in mojstri mnogo bolj družinski značaj, kakor pa delovno-pravni. Pomočnik je bil član mojstrove družine, živel je v njeni skupnosti ter bil dolžan mojstru vso pokorščino ne samo pri delu, ampak tudi v drugih pogledih, kakor ostali člani mojstrove družine. Mojster pa ga na drugi strani ni bil dolžan samo plačevati, marveč je moral skrbeti tudi za njegov dušni in telesni blagor. O delovno-pravnih odnosih je pri takih razmerah težko govoriti. Pri odnosih med mojstri in pomočniki je prevladoval familiarni

značaj nad delovno-pravnim vse dotlej, dokler ni kapitalistični način proizvodnje, ki se je v manufakturah razvil že v okviru fevdalne družbe, v teku 18. stol. s svojimi delovno-pravnimi odnosi razkrojil tudi familiarno idilo odnosov med pomočniki in mojstri v cehovsko organizirani obrti. Kakor danes v zaostalih industrijskih državah evropskega jugovzhoda kapitalistični način proizvodnje razkrajja obrt in njene patriarhalne delovne odnose — vajenec in pomočnik sta malo kje še člana mojstrove družine, k mojstru hodita le delat, zvečer se pa vračata na svoj dom — tako je v zapadnih deželah kapitalizem začel razkrajati obrt že pred dvema stoletjema.

Delovno pravo se torej razvija roko v roki z razvojem kapitalističnega načina proizvodnje. Napačno bi bilo misliti, da je nastalo šele z nastankom delavskega gibanja, zlasti s pojavom socialističnih sindikatov. Ti so mu dali šele polet, kakršnemu smo priča v zadnjih 50 letih povsod, kjer je prodrli kapitalistični način proizvodnje. Početke delovnega prava pa moramo iskati v skladu z našo družbeno koncepcijo delovnega prava v prvih početkih kapitalizma v svetu. Čim je zakonodajalec posegel v odnose med delom in kapitalom, imamo že opraviti z začetki delovnega prava.

Ti začetki vsebujejo v mnogočem ravno obratne predpise, kakor jih pozna v istih vprašanjih današnje delovno pravo. Za začetke kapitalistične proizvodnje je na pr. značilno, da so pravne norme stremele predvsem za tem, da se delovni čas podaljša, nasprotno kakor v 19. stol., ko je šel ves boj za njegovo skrajšanje. Pogoste so norme, ki prepovedujejo in kaznujejo delavce, ki izostajajo od dela. Reden je bil namreč v zgodnji dobi kapitalizma pojav, da je delavec sredi tedna ostal doma za ves ostali del tedna, čim je toliko zaslužil, da se je s tem lahko preživljal drugi del tedna. Mezde so takrat izplačevali vsak dan. Da je bil to reden pojav, dokazuje angleška delavska zakonodaja od 16. stol. dalje in pravna literatura 18. stol. istotam, ki tako ravnanje delavcev žigosa. Delavec takrat še ni bil tako odvisen od kapitala, kakor danes. Ponudba na delovnem trgu je bila majhna. Kmeti so neizčrpni rezervoar fevdalnega podeželja, kjer je bil kmet še priklenjen s svetimi vezmi tlačanstva na grudo, s katere ni mogel brez dovoljenja zemljiškega gospoda, ki mu ga pa ni z lepa dal, še ni bruhal takih množic delovnih rok na delovni trg, kakor jih meče na trg današnje vseh vezi prosto in gospodarsko propadajoče kmetско podeželje. Tako je v manufakturah tedanje dobe delavcev preje primanjkovalo, kot da bi jih bilo na pretek. Zato so bile mezde razmeroma visoke in delavec je bil gospod, ki je lahko pol tedna počival doma in v miru užival sadove svojega dela, ko jih je pa použil, se pa spet mirno podal na svoje delo.

Vse to se je v temelju spremenilo najprej v Angliji s tako zvano prvotno nasilno akumulacijo kapitala, ko so angleški lordi odkrili nove možnosti profitov, ki so jih morali iskati spričo usihajoče donosnosti zemljiške rente. Začeli so nalagati svoje kapitale v industrijo in izganjati svoje kmete z lati-

fundij v mesta. S tem so ubili dve muhi na en mah. Pridobili so ogromne pašnike za ovce in s tem bazo za sirovine za močno razraslo tekstilno industrijo v Angliji; v industrijskih središčih pa so se nagromadile množice z zemlje pregnanih in razlaščenih kmetov, ki so bili cenena delovna sila.

Prišli smo tako do začetkov današnje stopnje razvoja delovnega prava, ki ga označujejo: nastanek organiziranega delavskega gibanja, katero je od nastopa Marxa in Engelsa pretežno pod socialističnim vodstvom, ciklične nadprodukcijske krize s sledečo vedno večjo racionalizacijo podjetij in tvorbo monopolov na strani kapitala ter z vedno večjo stalno brezposelnostjo na strani delavstva. Nad temi nasprotji niha danes delovno pravo ter se jih trudi premostiti.

II. Razvoj delovnega prava.

Delovno pravo je pravo tistih razlaščenih pravnih subjektov, ki sicer pravno lahko postanejo lastniki vseh dobrin na svetu, dejansko pa so lastniki le ene posebne vrste blaga, svoje delovne sile. To morajo vnovčiti, če hočejo preživljati sebe in svojo družino. Vnovčenje delovne sile je bilo prvotno urejeno po splošnih načelih civilnega prava. To je bila v bistvu kupo-prodajna pogodba, h kateri so kasneje pristopili vsled organske povezanosti blaga, delovne sile z lastnikom delavcem nekateri dodatki, ki so napravili iz nje pogodbo sui generis, službeno pogodbo. Če jo pustimo izključno v sferi civilnega prava, torej prava, ki ureja odnose med pravnimi posestniki blaga, je delavec dejansko prepuščen na milost in nemilost podjetniku. Delavec se more preživljati le s tem, da vnovči delovno silo. Podjetnik mu torej diktira pogoje, če jih delavec ne sprejme, lahko pogine od gladu.

Zato so na pr. zakonodaje najbolj meščanskih držav, kakor na pr. v Franciji, tako ljubosumno vztrajale na načelu absolutne enakosti pred zakonom ravno nasproti delavstvu. Medtem ko so dopuščali na pr. nedotaknjeno posebno trgovsko pravo, ki se je razvilo že v fevdalni dobi in ga dalje razvijali, so zanikali vse do najnovejše dobe potrebo posebnega delovnega prava, češ da bi bila to odprava enakosti pred zakonom. Načelo da zakon ščiti gospodarsko šibkejšega, in prisilne norme, ki jih z zasebno pogodbo ni mogoče spreminjati, so v najmanjši meri prodrle v francoski zakonodaji šele z Blumovimi reformami leta 1936., danes pa so iz nje spet docela pregnane, vse to radi odpora senata, ki je trdovratno stal vedno na stališču, da tako načelo in norme kršijo sveto načelo velike revolucije o enakosti vseh državljanov pred zakonom!

Za čudo je bil v tem pogledu ugodnejši razvoj za delavstvo v pravu polfevdalnih držav, kakor sta bili pred vojno Avstro-Ogrska in Nemčija. Tu je prišlo v drugi polovici prejšnjega stoletja do ostrega trenja med nastajajočim industrijskim kapitalom in agrarnimi veleposestniki. Vladali so sled-

nji. Da bi slabili moč prvih, so med drugim tudi v pravu, še predno se je razvilo kako močno delavsko gibanje, priznavali delavcem ugodnosti, ki so do neke mere krepili njihov položaj proti podjetnikom. V avstrijskem pravu, ki še danes prevladuje v Sloveniji, se je na pr. močno uveljavilo načelo, da zakonodajalec ščiti gospodarsko šibkejšega in da je zakon v dvomu razlagati njemu v prid. Zakonodajalec je poleg tega uvedel prisilne norme v zakonodajo, ki se ne morejo spremeniti v slabše za delavca oz. službojemnika, tudi z njegovim pristankom ne. Take so določbe o odpovednih rokih, nagradah za čas bolezni in druge. Če sklene delavec pogodbo, da znaša odpovedna doba le 7 dni, je taka pogodba nična, ker uzakonjuje zakon 14 dnevno odpovedno dobo kot najkrajšo dopustno. Omejena je torej pogodbeni svoboda v prid delavstvu. Takih prisilnih norm, ki se jim delavec ne more odpovedati, ni poznalo pravo v Franciji vse do Blumovih reform in še tedaj so prodrli le drobci.

Središčna točka delovnega prava, nekak atom delovno-pravne vede, je službeno razmerje, odnos med službodajalcem in službojemalcem, odnos med onim, ki poseduje delovna sredstva, in onim, ki ne poseduje drugega, kakor svojo delovno silo. Ta dva nasprotna pola poveže službena pogodba, s katero se ustanovi službeno razmerje. Pravne norme, ki določajo bistvene točke te pogodbe, so bile dolgo časa sestavni del občega državlanskega prava. Okoli tega osnovnega odnosa današnje družbe, ki se je vedno bolj zaostreval, odnosa med delom in kapitalom, so se nizale vedno nove pravne norme, ki po svoji vsebini niso spadale več v državljanske zakonike ter so zahtevale posebne kodifikacije. Tako so nastali posebni obrtni zakoni in delovno-pravna zakonodaja sploh.

Delovno pravo se je razvijalo dalje vzporedno z razvojem moči organiziranega delavstva. Na strani delavstva ne nastopa več kot pogodbenik delavec-posameznik, izročen na milost in nemilost gospodarsko močnejšemu podjetniku, marveč delavska strokovna organizacija, predstavnica delavstva ene stroke, sindikat. Ta sklepa pogodbo s podjetnikom ali podjetniškim sindikatom v imenu in za vse delavce svoje stroke, tako zvano kolektivno pogodbo. Čim stopi posamezni delavec na delo v podjetju, ki ima kolektivno pogodbo s svojim delavstvom, veljajo avtomatično tudi zanj vse določbe te pogodbe. Takoj po vojni so delavci priborili kolektivnim pogodbam, ki so čisto svojevrstna tvorba, svojstvena le delavnemu pravu, neposreden in prisilen učinek za celo stroko in za vse, tudi neorganizirane delavce.

Tu dospemo do tiste razvojne točke delovnega prava, ki nas privede v današnjo problematiko delovnega prava. Dočim je šlo delovno pravo opisano razvojno pot po vojni v liberalnih, tako zvanih demokratičnih državah evropskega zapada, se je gori nakazani razvoj povsem prekinil v Italiji in Nemčiji. Tu je delovno pravo krenilo na povsem nova pota, na katera je sprva plaho, kasneje v Stojadinovičevi eri pa vedno očitneje stopilo tudi naše delovno

pravo. Zato bo zanimivo na kratko se seznaniti z načeli delovnega prava v korporativni državi, kakor je Italija.

III. „Korporativno“ delovno pravo.

Korporativizem fašistične Italije se udeje v dveh smereh. Prva je urejevanje gospodarskega kaosa na trgu, kar dela dejansko z utrjevanjem moči monopolističnih tvorb kapitala; druga pa je urejevanje odnosov na delovnem trgu. Slednja dejavnost italijanskega fašizma nas edina zanima, ker prikazuje usodo delovnega prava v korporativni državi.

Načeli, ki vodita fašistični korporativizem v tem njegovem udejstvovanju, sta socialni mir in tako zvana socialna pravičnost. Kako ju ustvarja italijanski fašizem? S prepovedjo stavk in izprtij je onemogočeno, da bi moglo priti med obema nasprotnima poloma današnje družbe do odkritih bojov. Nadaljnja mera je preosnova sindikatov. Priznani so le fašistični sindikati delavcev in podjetnikov. Država jih obvezuje k medsebojnemu sodelovanju ter jim je celo priznala svojstvo pravne osebe javnega prava.

Sindikalna organizacija fašistične Italije razpada v dve sporedni veji: podjetniške sindikate in delavske sindikate. Hierarhični sestav vsake veje je od zgoraj navzdol: konfederacija, federacije, nacionalni, pokrajinski in občinski sindikati. Zanimivo pa je razmerje med obema vejama v številkah: Vsaka ima po štiri konfederacije, poleg teh pa obstoja še konfederacija svobodnih poklicev, ki združuje službodajalca in nameščence. Tako je skupno devet konfederacij. Pri federacijah pa vlada že veliko številčno nesorazmerje med podjetniškimi in delavskimi federacijami; prvih je 99, delavskih pa le 42. Pravico sklepati kolektivne pogodbe imajo le konfederacije in federacije. Le tema dvema je priznana pravna osebnost: nižje organizacije so le organi prvih dveh stopenj.

Značilno za italijanske sindikate je močno poseganje upravnih državnih oblasti v sindikalne organizacije. Predsednike konfederacij imenuje kralj na predlog predsednika vlade, predsednika federacij pa mora potrditi vlada. Dejavnost sindikatov se manifestira v korporacijah. Te so državni organi socialno-gospodarske uprave. Korporacije so organizirane po proizvodjalnih vejah. V njihovih svetih so zastopani po enakem številu člani delavskih in podjetniških sindikatov ter trije zastopniki fašistične stranke v imenu države.

Glavna dejavnost sindikalno-korporativnega organizma je usmerjena k urejevanju delovnih odnosov. To vrši potom kolektivnih pogodb, korporativnih odločb in rabsodb delovnega sodišča. Najvažnejše sredstvo med naštetimi je vsekakor kolektivna pogodba. Ta je v današnji Italiji pogodba javnega prava, sklenjena med dvema vzporednima sindikalnima združenjima podjetnikov in delavcev z namenom, da se pravično uredi že obstoječi ali bodoči kolektivni delovni odnosi v poklicu, ki ga zastopata sindikata, katera

sklepata pogodbo. Za veljavnost kolektivne pogodbe pa ni dovolj, da jo sindikata skleneta, marveč jo morata predložiti v potrditev pokrajinskemu prefektu ali ministru za korporacije, kar zavisi od njenega območja, ali velja le za eno provinco ali se razteza njena veljava čez več provinc. Državni organ jo nato odobri in objavi v službenih glasilih, nakar šele postane obvezna. Odobriti pa jo mora tudi korporacijski inspektorat.

V primeri s kolektivno pogodbo v liberalnih državah, ki prepuščajo njihovo sklepanje nejavno-pravnim sindikatom delavcev in podjetnikov, ima kolektivna pogodba današnje Italije nekaj značilnosti: V Italiji je to javno-pravna pogodba. Postala je pravni institut, preko katerega se izvaja normativna oblast priznanega sindikalnega združenja, postala je obvezna za vse pripadnike kategorij, ki jih predstavljata sindikata-pogodbenika. To se lahko zgodi pri zadostni moči delavskih sindikatov tudi v liberalnih državah. Fašistični sindikati imajo tudi obveznost, sklepati kolektivne pogodbe. Oblikovno so torej kolektivne pogodbe v Italiji še pogodbe, po učinkih so pa že normativne narave, njihove določbe postanejo že zakon v materialnem smislu besede. Opisana korporativna dejavnost je tudi kazensko-pravno zaščiten v posebnem poglavju kazenskega zakonika, pod naslovom „zločini proti narodnemu gospodarstvu“. Taki zločini so: stavka, izprtje, bojkot, sabotaža in vsaka kršitev kolektivnih pogodb.

Pri kritični presoji tega prisilnega značaja kolektivnih pogodb v sedanjí Italiji moramo ugotoviti, da razen pravnega videza ne prinaša nikakega izboljšanja za delavstvo, kakor bi nekateri radi stvar predstavili. Pravno ima kolektivna pogodba v Italiji res svojstvo in obveznost zakona in pridejo njene določbe po vrstnem redu po svoji obveznosti takoj za zakonom in vladnimi uredbami. Toda samo to dejstvo ne prinaša delavstvu, ki ga zastopa pri sklepanju pogodbe fašistični sindikat po svojih od vlade postavljenih organih, nobenega zboljšanja. Kolektivne pogodbe morejo sklepati, kakor smo že omenili, le konfederacije in federacije; predstavnika prvih pa imenuje kralj, druge pa potrdi vlada. Delavstvo je torej v sindikatih brez svojih izvoljenih zastopnikov, kolektivne pogodbe, ki jih sklepajo navedene ustanove, so dejansko diktat delavstvu. „Socialni mir“, ki na tej podlagi vlada v današnji Italiji, je daleč od socialne pravičnosti, ki bi jo naj utemeljil in jamčil. To naj potrdi nekaj števil iz uradnih statistik: leta 1923 je bilo v Italiji 250.000 brezposelnih, leta 1934 1 milijon, leta 1937 pa 700.000. Mezde so danes nižje kot leta 1925, cene pa so poskočile. V tem razdobju je razen tega Italija doživela tudi že dve vojni, v Abesiniji in Španiji. Korporativni red, ki bi ga nekateri tako radi presadili k nam (prim. knjigo dr. Cirila Žebota: Korporativno narodno gospodarstvo, Mohorjeva družba leta 1939) torej slabo izpolnjuje naloge, ki si jih je zadal. O delovnem pravu v takem redu težko še govorimo, dejansko in stvarno je to neomejeno podjetniško pravo nad delavstvom.

IV. Delovno pravo v Jugoslaviji.

Delovno pravo se je pri nas razvijalo v treh razdobjih.

Prvo je trajalo od prevrata do Vidovdanske ustave. To je doba vrenja med delavstvom Jugoslavije, ki je imelo močen učinek na začetno delavsko zakonodajo v novi državi. Od leta 1919 do leta 1921 je pri nas kar deževalo sodobnih delavskih pridobitev, kakor so delavska zavarovanja vseh vrst, tudi za brezposelnost, delavska zaščita v obratih in drugo. Leta 1921 so zastopniki delavstva soodločali pri načrtih za nova zakona o zaščiti in zavarovanju delavcev. Prve vlade so bile razmeroma širokogrudne v začetni delavski zakonodaji.

Vidovdanski ustavi je sledila takoj Obznana proti delavskim strankam, ki so izgubile tudi svoje zastopnike v parlamentu. Novi zakoni, ki so izšli leta 1922, se zelo razlikujejo od načrtov iz leta 1921. Zavarovanje in zaščita sta ostali omejeni le na industrijsko delavstvo. Poljedelsko delavstvo so vsi zakoni docela prezrli.

Pozneje so zakonodajalci spreminjali tudi zakone, ki so jih že sprejeli, v korist delodajalca ali jih pa niso izvajali. Tako so iz območja zakona o zavarovanju delavcev izvezemali vedno nove kategorije delavcev, predvsem one, ki so jih zaposlovala državna in samoupravna podjetja in jih podvrgli posebnim blagajnam. Ker male blagajne niso zmogle večjih dajatev, so s tem okrnjevali na eni strani zavarovanje delavcev, na drugi strani pa slabili osrednjo ustanovo zavarovanja, okrožne urade, ki so imeli vedno manjši krog zavarovancev in prispevkov. Izven območja zakona o zavarovanju delavcev so ostali do danes vsi poljedelski delavci, čeprav je zakon sam odredil, da mora biti tudi za nje do leta 1923 urejeno posebno zavarovanje s posebno uredbo. Socialnemu zavarovanju so se odtegnile podpore, ki so bile po zakonu obvezne in deloma so se tudi ukinile davčne in taksne ter poštne ugodnosti, ki jih je zavarovanju priznal zakon o zavarovanju delavcev.

Še povečala so se seveda vsa ta stremjenja ob nastopu diktature in velike krize v začetku prejšnjega desetletja. Tedaj so se znatno znižale podpore porodnicam, se podaljšala karenčna doba, povečali pa so se prispevki za zavarovanje, a skrajšal za polovico dopustni čas za zdravljenje. Na drugi strani pa je diktatura uzakonila dokaj moderen obrtni zakon s številnimi ugodnimi prisilnimi normami za delavce in nameščence. Tako je za delavce uzakonjena najkrajša odpovedna doba 14 dni, za nameščence 6 tednov. Med boleznijo imajo delavci pravico do mezde 6 dni, nameščenci pa 6 tednov. Po 6 mesecih službe imajo nameščenci pravico na 10 dnevni plačani dopust. V nadaljnje podrobnosti se ne morem spuščati, ker so zanimive le za pravnike. Obrtni zakon pušča tudi glede sklepanja kolektivnih pogodb vso svobodo edino svobodnim strokovnim organizacijam. To stališče še najbolj preseneča, ko je na drugi strani znano, da je Živkovičeva vlada zavi-

rala vsako delavsko gibanje, tudi sindikalno, v kolikor se ni udvarjalo režimu, ter stavke in slične podvige delavstva vedno kaznovala ostro po zakonu o zaščiti države.

Z zadnjo Stojadinovićevo ero 6. januarske vlade pa so se pojavile v našem delovnem pravu nova stremjenja, ki so krenila na pot spredaj podanega korporativnega delovnega prava. V uredbah za znižanje stroškov režije denarnih zavodov in pridobitnih podjetij pod zaščito, ki sta sicer še iz leta 1934, se prvič pojavijo ta stremjenja. Po teh uredbah namreč ne zastopajo uradništva zavoda več zastopniki svobodnih sindikatov, marveč predstavniki, ki jih izvoli iz lastnih vrst samo uradništvo zavoda. Dočim torej § 209. obrtnega zakona priznava edino svobodnim delavskim sindikatom pravico sklepati kolektivno pogodbo, so v teh uredbah ti prvič izključeni od tega in pooblašчени ad hoc izvoljeni predstavniki uradništva zavoda pod zaščito. Samo po sebi je umevno, da ima tak zastopnik, ki je uradnik zavoda, mnogo slabše stališče, kakor zastopnik sindikata, ki je od podjetja neodvisen. Slednji lahko svobodno vodi borbo za boljšo kolektivno pogodbo, ker mu podjetje ne more do živega, prvi pa mora sprejeti pogoje, ki jih narekuje uprava zavoda, sicer se izpostavlja nevarnosti, da ob prvi priliki izgubi službo.

Nadaljnji korak v tej smeri predstavlja uredba o minimalnih mezdah, ki je uzakonila pri nas precej nizke mezde, na drugi strani pa vsestransko okrnila možnosti svobodne sindikalne borbe s podjetniki, z omejevanjem stavkovne pravice in uvedbo prisilne arbitraže in posredovanja, ki se mora pokreniti pred stavko. Ta uredba je na strani podjetnikov uvedla možnost, da sklepajo kolektivne pogodbe njihova prisilna združenja, ki so v mnogem organi upravnih oblasti, na pr. pri vajeških in pomočniških izpitih, pri izdaji delavskih knjižic in podobno. To je bil nadaljnji korak k postopnemu popolnemu izrinjenju sindikatov od sklepanja kolektivnih pogodb. Ta uredba daje dalje oblasti možnost, da kolektivne pogodbe, ki obsegajo polovico podjetij in delavstva kake stroke, v banovini razširi na celo banovino in zato niti ni potrebna kaka vzpodbuda s strani delavske ali podjetniške organizacije. Dalje lahko oblast po čl. 14. iste uredbe na zahtevo polovice delavstva ali podjetnikov kake stroke izda tarifno lestvico za celo stroko in za območje vse banovine. Vse to se torej godi mimo svobodnih sindikalnih organizacij, ki so tako odrinjene v stran.

Za reševanje kolektivnih sporov uvaja uredba dalje posebno poravnalno in razsodniško postopanje pred upravnimi oblastmi. Ko to postopanje traja, je prepovedana in tudi kazniva vsaka stavka. Kakor vidimo, gre razvoj odločno v smeri delovnega prava v Italiji.

Zadnja vlada je ta razvoj sicer zaustavila, ni ga pa za sedaj zaokrenila v naprednejšo smer.

V. Zaključek.

Opisani razvoj delovnega prava pri nas in v svetu torej dokazuje, da je delovno pravo tista pravna panoga, ki najbolj jasno odraža družbena dogajanja in trenja. Zato se pri študiju delovnega prava nikoli ne smemo omejiti le na zakonska določila, ampak moramo vedno zasledovati tudi njihovo učinkovitost v vsakdanjem življenju delavca in delavke in cele delavske družine in le po tem soditi njihovo pravo vrednost. Ne pomagajo nič še tako moderne določbe zaščitene zakonodaje o oblačilnicah, umivalnicah, o kubaturi zraka, o širini in višini oken, o ventilatorskih napravah in podobne mere, če ostanejo samo na papirju. Pogostokrat se trkamo na prsa, da imamo najmodernejšo zakonodajo o zaščiti delavcev. Res, tudi naša država ratificira premnoge mednarodne konvencije, ki jih predloži Mednarodni urad dela. Vendar v premnogih primerih vsa ta moderna zakonodaja ravno tako prikriva in zakriva izkoriščanje delovne sile, kakor so moderne palače Delavskih zbornic in OUZD vse preveč le fasada, kuliserija, za katero se skriva pogosto beda.

Danes trči v Sloveniji vsak pravnik-praktik, pa najsi je sodnik, odvetnik ali v upravni službi, pri vsakem koraku na vprašanja odnosov med delom in kapitalom. Pri reševanju slednjih je poleg zakonitih določil torej nujno potrebno tudi poznavanje dejanskih razmer v družbi in njihovih vzrokov in posledic. Tako obravnavanje delovnega prava presega ozki okvir zakonitih določil in zahteva nekaj več: stvarnega poznavanja razmer pri lastnem narodu.

ANDRO MITROVIĆ IN MARIBORSKA OPERA

DR. RADOVAN BRENCIČ

Januarja tega leta je umrl v Zagrebu hrvaški glasbeni delavec Andro Mitrović — nekdanji ravnatelj mariborske opere. V njegovem dolgem in izredno plodovitem umetniškem delovanju ga je privedlo srečno naključje tudi v naše mesto, kjer si je kot vodja opere pridobil trajnih zaslug za našo glasbeno kulturo.

V tretji sezoni mariborskega gledališča je dobivala gledališka uprava iz občinstva številne pobude, da se ustanovi v Mariboru stalna opera. Tako se je gledališka uprava odločila, da v ta namen angažira Andra Mitrovića, tedanjega ravnatelja varaždinskega mestnega gledališča. Priprave za stalno glasbeno dramo v Mariboru je vršil že Valo Bratina, ki je zbral majhen, toda kompleten operni ansambel, in vodil priprave za študij prve velike opere, „Prodane neveste“, ki se je uprizorila 28. aprila 1922. V isti sezoni se je uprizorila še opera „Car in tesar“, obe pod taktirko dirigenta Jarka Pleciteda.

Toda šele četrta sezona (1922—23) je bila tudi prva stalna operna sezona v Mariboru. Dirigent Plecity je uprizoril „Hoffmanove pripovedke“ in nato še „Fausta“. Že pred to premiero je nastopil Andro Mitrovič mesto opernega ravnatelja. Dasi je Plecity „Fausta“ prav zadovoljivo naštudiral, je pokazala šele obnovev te opere pod vodstvom Andra Mitroviča, kaj zmore ustvariti umetniško razgledan in ubran dirigent. Ansambel in občinstvo sta pozdravila že prvi nastop Andra Mitroviča, ki je nepričakovano srečno rešil najtežji problem mariborske glasbene drame — dirigentsko vprašanje. Njegov mirni, mojstrski način dirigiranja je vzbujal zaupanje umetniške družine in občudovanje glasbenega občinstva. Osvajala pa je tudi že njegova vnanost — lepa, romansko oblikovana glava (bil je Dubrovčan s primesjo italijanske krvi) in sigurni „gosparski“ nastop pri delu in v družbi.

Njegove dobre zveze z zagrebškim gledališčem so mnogo koristile mariborski operi, zlasti v prvi dobi, ko ji je še primanjkovalo pevcev. Saj se je dogajalo, da so radi omenjene stiske gostovali nekajkrat kar po trije gostje naenkrat, deloma iz Ljubljane, deloma iz Zagreba. Toda vzlic tako heterogenemu opernemu ansamblu je Mitrovič naštudiral tako izvrstne in animirane predstave, da je bil obisk gledališča rekorden in je bogato preplačal vse velike stroške z gosti.

Že takoj v prvem letu njegovega delovanja v Mariboru so se uprizorile tri izvrstno naštudirane opere — „Faust“, „Traviata“ in „Cavalleria rusticana“. Za Parmov dvojni jubilej (65 letnico rojstva in 40 letnico skladateljskega dela) pa je Mitrovič naštudiral še njegovo opero „Urh, grof Celjski“, in naslednjo sezono njegovega „Zlatoroga“. Pred božičem istega leta je prvič uprizoril Puccinijevo „Boheme“, ki je doživela dotlej v Mariboru neobičajen umetniški uspeh in vzlic tedanji neznosni zimi ponovno napolnila gledališče. Naslednja uspešna predstava je bilo Humperdickovo delo „Janko in Metka“, ki je bilo za mariborski vojaški orkester težek problem. „Čarostrelec“ radi neprimerne zasedbe ni vžgal, zato pa je doživela „Carmen“ pravi triumf — vzlic poletni vročini, opera se je dajala konec junija! — je bilo gledališče ponovno do zadnjega kotička zasedeno.

Sezona 1924-25 je pričela z opero „Zrinjski“, ki pa proti pričakovanju ni posebno vžgala. Bolje je uspel pri občinstvu „Trubadur“, ki je bil nedvomno najbolj precizno naštudirana opera v Mariboru. Že sama generalka je zvenela tako polno in ubrano, kot še nobena poprej. Lep uspeh so doživele tudi naslednje opere „Mignon“, „Ksenija“, „Cavalleria rusticana“, nekoliko manj „Marta“. Ponoven velik umetniški uspeh je imela „Tosca“, ki je bila v teku 19 dni devetkrat uprizorjena!

Z Androm Mitrovičem je prišla v Maribor tudi njegova žena Ančica, ki je kot izvrstna dramatična sopranistka in izredno talentirana in temperamentna igralka v veliki meri dvignila ugled in sijaj mariborske opere.

Vzlic Mitrovičevim velikim umetniškim uspehom se je zanimanje občinstva za opero ohlajalo. Vzrok je bil v podtalni gonji proti Mitrovičema, ki je naposled obrodila svoje sadove. Najvidnejši izraz je dobila ta gonja v ponovnih krivično omalovažujočih kritikah treh listov, zlasti nekega mariborskega dnevnika, kar jima je delovanje v Mariboru temeljito zagrenilo. Odšla sta o prvi priliki v Zagreb.

Z njunim odhodom je minila zlata doba mariborske opere. Poznejši dirigent L. Herzog je sicer tudi še naslednjo sezono naštudiral nekaj uspelih oper — „Gorenjskega slavčka“, „Evangeljnika“, „V vodnjaku“, „Staro pesem“ (s „Cavallerio rusticano“) in „Fra Diavola“. Toda delo se je vršilo pod mnogo bolj neugodnimi okoliščinami. Težko rešljiv problem je bilo že vprašanje operne primadone. Tako

mногоstranske operne umetnice, kot je bila Mitrovićeva, pozneje ni bilo več na mariborskem odru.

Mitrović sam se je naslednje leto sicer zopet vrnil v svoj ljubljeni Maribor ter uprizoril v sezoni 1926-27 „Pagliacce“ (skupno z Mozartovo enodejanko „Bastien in Bastienne“), Massenetovo „Manon“, dalje „Madame Butterfly“ in „Rigoletta“ (s katerim je proslavil svoj srebrni umetniški jubilej), toda vsem predstavam se je poznalo pomanjkanje primadone velikega formata. Slab obisk in zmanjšana subvencija sta zapečatili usodo mariborske opere. Naslednje, zadnje leto, je samo še vegetirala — nič je ni moglo več poživiti — niti vrsta dobrih predstav, kakor prenovljena „Traviata“, „Urh, grof Celjski“, „Ples v maskah“, „Puščavnikov zvonček“.

Andro Mitrović je odšel na dopust, kasneje pa je bil postavljen za profesorja na zagrebški glasbeni akademiji, kjer je poučeval do svoje smrti. — Toda vedno je rad prihajal v Maribor, ki mu je značil — „san njegova života“. Dasi mariborsko gledališče tedaj ni imelo več stalne opere, si je rad prihajal ogledovat tudi te naše sporadične operne predstave, ki jih je uprizarjal marljivi in požrtvovalni Lojze Herzog, seveda v okviru mnogo skromnejših razmer. Ob svojem zadnjem takem obisku je Mitrović dejal: „Res je, da v Mariboru nimate tako odličnih pevcev, ko n. pr. mi v Zagrebu, da vam manjkajo tudi mnogi drugi predpogoji, vendarle uživam tu mnogo bolj, ko vidim vsem na obrazu, s kako veliko ljubeznijo in vnelo so pri delu. Zato pa se vam nekatera scena vkljub vsemu bolj posreči ko v večjih gledališčih.“

Andro Mitrović je bil globoko čustven glasbenik. Zato so mu bile tudi najbolj pri srcu Puccinijeve, Verdijeve, pa tudi Massenetove opere: vanje je položil vso dušo in ves svoj južnjaški, po italijanskih vplivih oplojeni temperament. Bil je pa tudi nad vse pošten in vesten muzik; loteval se je le onih del, za katerih dostojno izvedbo je imel potrebne osnove. Kako rad bi bil na mariborskem odru postavil kakega Čajkovskega ali Wagnerja — toda ni se upal, ker ni maral „šmirati“! Njegovo geslo je bilo: raje nič ko polovičarsko delo. Kako vesten je bil v svojem delu, se je pokazalo tudi takrat, kadar je naštudiral kako opereto. Tudi teh se namreč ni branil, kadar je to zahteval interes gledališča, ter jih naštudiral z vso svojo muzikalno temeljitostjo. Bil je sploh zelo — morda celo pretirano natančen pri študiranju vseh del, tako da so bila s pevci, ki so se pri njem naučili kake operne partije, nadvse zadovoljna tudi druga gledališča in njih kapelniki. Zlasti še, ker Mitrović svojim pevcem ni dajal le muzikalnih, marveč tudi pevska in odrska navodila. Sploh je veljal za enega naših najboljših gledaliških pedagogov, kateremu se ima cela vrsta danes že priznanih pevcev in igralcev zahvaliti za svojo kariero.

V Mariboru pa je bil tudi družabno središče precejšnjega kroga, ki je užival ob njegovih duhovitih opazkah, njegovem ležernem, a vedno „gosparskem“ nastopu, ter ob prijaznem vedenju in prijetni družbi tega pravega umetnika in dobričine, ki je — mimogrede povedano — tudi slovenščino tako dobro obvladal, ko le malokdo njegovih rojakov. Veliko prijateljstvo ga je vezalo s pokojnim Viktorjem Parmo in to še iz onih lepih časov, ko je zagrebško gledališče krstilo kar po vrsti mnoga Parmova dela. V Mariboru sta rada skupno posedevala ter ob taki priliki nekoč tudi priredila kuharsko latinščino za kavarniške potrebe, tako da sta bila kmalu deležna z vso svojo družbo vred v kavarni „Central“ postrežbe v — imenitni latinščini!

Pokojnega Andro Mitrovića se mariborska kulturna javnost z hvalečnostjo spominja.

P O R O Č I L A

MARIBORSKA DRAMA 1939/40

V teku letošnje še trajajoče sezone je uprizorilo mariborsko gledališče 11 dramskih predstav, od katerih je bila ena (Pygmalion) ponovitev iz lanskega leta. Pokrajinsko gledališče, kakršno je mariborsko, v svoji repertoarni politiki ne more biti načelno in umetniško iniciativno. Mali ansambel in pičla denarna sredstva ji tega ne dovoljujejo in ji vsiljujejo eklektični izbor dramskih del, ki se pogosto radi nepredvidenih težav v teku sezone še spreminja. Dosedaj je gledališka uprava iskala ravnovesja med domačimi deli, svetovno klasiko, družabno igro preteklega stoletja in aktualnimi sodobnimi komadi; vrhu tega si je prizadevala, uprizarjati tudi nekaj slovanskih del in po eno ali dve domači noviteti. Izbor posameznih del je bil bolj ali manj slučajen, odvisen od pripravljenosti ali zavzetosti domačih režiserjev za ta ali oni komad.

Letošnja sicer še nezaključena sezona se nekoliko razlikuje od dosedanje prakse: tako ni bila uprizorjena doslej niti ena domača noviteta, slovanska dramatika še sploh ni bila zastopana, sodobna drama pa zelo revno (Neopravičena ura, Via Mala in Konto X); med domačimi so prevladovala starejša dela (Hlapec Jernej, Veriga, Celjski grofje, Vdova Rošljinka), iz svetovne klasike sta bili igrani dve (Othello in Kovarstvo in ljubezen), iz družabne igre 19. stoletja eno (Hinavci) delo. Omenjenih razlik v repertoarju pa ni povzročila nemara neka spremenjena gledališka politika, marveč brezobzirni tempo dela, ki preobrača v pokrajinskem gledališču še tako dobro zamišljene načrte, in povečana nezaupljivost oblasti do sodobnih gledaliških komadov.

V proslavo 20 letnice slovenskega gledališča v Mariboru se je otvorila sezona s slavnostnim gledališkim tednom, v teku katerega so se uprizorila Hlapec Jernej, Veriga in Celjski grofje. Izbor Cankarja ni bil posrečen. Ker je Cankar naš najbolj reprezentativni dramatik, je tem bolj pogrešeno, če ga manifestiramo z zasilno dramatizacijo, z njegovo socialno parabolo „Hlapec Jernej“, katere svetopisemski patos in po Marksu povzeta fatalna tragičnost sploh nista za na oder. Uprizoritev takega lirsko-epskega dela pa zahteva od režiserja izredne in izvirne odrske fantazije. Samo eklektična prizadevnost pa mora ob tako težavnem problemu omagati, kar je moral navsezadnje občutiti tudi režiser J. Kovič. Idilična in filigransko nadrobljena stilizacija scene ni bila v skladu s težino in tragičnim patosom pesniške besede in ji tako ni mogla niti ilustrativno nuditi atmosfere in nastrojenja. Črno-bele projekcije na odrskem ozadju so s svojo merkantilno mehaničnostjo prej ubijale odrsko iluzijo besede, nego da so jo podpirale. Predvsem je režiser prezrl poglobitveno režijsko nalogo, da bi moral v delu, ki je pisano nerealistično, ki pa obravnava na moč realno snov, najti v odrskem smislu vsaj eno realistično podstat, s katero bi delo približal stvarnosti. Mislimo na značaj in govor junaka Jerneja, ki bi jih moral primakniti resničnosti. Ton, ki ga je ubral Pavle Kovič kot Jernej, pa je bil od kraja do konca jokav, jeremijsko patetičen, in ob njem se je zrušila vsa uporniška stvarnost te osebe. Ta režijska napaka je tem bolj nerazumljiva, ker je režiser sam igral vagabunda docela realistično in je bil tako edina živa oseba v morečem kraljestvu senc. — Za Finžgarjevo svečano opremljeno nраво-poučno gorenjsko idiličnost nedostaja sedanji mariborski gledališki družini sposobnost, da bi neko ljudsko igro narodopisno pobarvalo.

In brez folklorne začimbe — alpskega kolorita v govoru in igri — je to delo brez okusa. Gorenjska je bila v igri samo scena, ki si jo je režiser J. Kovič dobro zamislil, igralci, z redkimi izjemami, niso bili niti Gorenjci niti docela prepričevalni kmetje. To velja zlasti za B. Rasbergerjevo (Micka) in R. Nakrsta (Janez). Avtorjevi zamisli so bili še najbližje M. Zakrajškova kot Markova žena, P. Rasberger kot Primož in Elvira Kraljeva kot Lenka. Košičev Drnolec je uhajal v karikiranost, pri Gorinškovem Mejaču pa se je kazalo očitno pohujšanje od operete.

Najboljša predstava jubilejnega tedna so bili Celjski grofje. J. Kovič je delo zrežiral z drastičnimi učinki, krepko poudarjajoč tendenčnost besedila. Občinstvu je tako na videz ustregel, bogve če je tudi navzočemu avtorju, ki ima ta dan gotovo že primerno distanco do svojega dela. Grofa Hermana je igral P. Kovič z vsemi vnanjimi znaki odrskega silaka in fevdnega gospoda. K temu silastvu je spadal po njegovi zamisli tudi sforsiran glas, ki je jemal neprirodno in nečisto višino. Na odru je natura sicer vedno stilizirana, toda če se ji dela sila, se utegne spačiti v jalovo rutino.

V smislu celotne režije je Elvira Kraljeva premočno poudarjala Veronikino agresivnost proti celjski gospodi; bila je plameneča besednica svoje pravice, toda komaj usmiljenja vredna žrtev tujih računov. Zanimivi so bili R. Nakrst kot Piccolomini, V. Skrbinšek kot Pravdač, Ema Starčeva kot Barbara, J. Košuta kot gvardijan, Edo Verdonik kot p. Gregor in M. Košič kot padar.

Neopravičena ura, komedija Bekeffi-Stelle, je bila prva predstava te sezone, ob kateri se je širše občinstvo vidneje ogrelo. Zanimiva konstatacija, ki se da obrazložiti iz duha današnje dobe, ki je kot malokatera poprej brez slehernega respekta do tradicije in avtoritete. Iz te nespoštljivosti našega časa je razumeti tudi konjunkturo, ki jo preživlja danes satira na vzgojstvo v knjigah, na odru in v filmu. — Delo je brez umetniških pretenzij, je pa odrsko spretno zgrajeno in se odlikuje po nekonvencionalnem odrskem motivu. Igro je uprizoril J. Kovič v prijetnem tempu veseloigre, le ponekod, tako v sceni s šolsko sobo, mu je ušla komparzerija v operetno norčavost. Občinstvu so posebno ugajali Branka Rasbergerjeva kot Lili, R. Nakrst kot dr. Härdtel, Sancinova kot Truda, Košič kot Kučera, P. Kovič kot Wagner, Verdonik kot Obbrich, Slava Gorinškova kot profesorica Wurm in Kovič-Zamejčeva kot ravnateljica.

Hinavce je napisal mladi Shaw kot član Društva fabijevcev, ki si je nadelo nalogo, z reformističnimi traktati „utruditi in omajati“ nasprotnike socialnih idej. Podoba je, da je bilo to delo in še nekaj drugih, za tisti čas vendarle preveč doktrinarno, na odru so gromko propadla in Shaw jih je kasneje izdal pod skupnim naslovom — *Nezabavni komadi*. Delo vsebuje marsikatero značilnost kasnejšega družabnega ironika — idejno borbenost in nediskretnost v razkrivanju namišljenih vrednot — pogrešamo pa njegov duhovit humor in neobvezno igravost v izrekanju najbolj neprijetnih resnic. V Hinavcih še prevladuje resnobna doktrinarnost mladostnega jakobinca.

Delo je z uspehom uprizoril V. Skrbinšek, ki mu je ironično rezonujoči Shaw očitno pri srcu. Sam je igral Williama de Burgh Cokane s precejšnjo dozo karikiranosti in s prilastki degeneriranca, ki niso prepričevali. Sartorija je igral P. Kovič z neko demoničnostjo, ki ni shawovska. Presenetil je M. Košič kot Lickheese, ki je bil kot bedna upraviteljska para naravnost odličen, pozneje je pretiraval. Poleg R. Nakrsta kot Trencka je omeniti še Vlasto Sernečevu, ki je gostovala kot Blanche. Njen prvi nastop ni zadovoljil in je vzbujal videz, da igra po nekem vzorcu, ki ji vzlic opaznemu temperamentu ne da do lastnega izraza.

J. Knittlova Via Mala je spretna dramatizacija istoimenskega romana. Napeto dogajanje odvija analitična kompozicija dela in detektivsko zanimivo razkrivanje zločina. Igro je skrbno in uspešno zrežiral P. Malec. Zanimivi so bili tudi scenski osnutki cand. ing. arch. Br. Simčiča. Niclausa Lauretza je igral D. Gorinšek proti pričakovanju umirjeno. Presenečenje je bilo tem prijetnejše, ko smo se pri tej predstavi v resnici bali zanj — radi njegove operetne površnosti in spakljivosti. Skladno z režiserjevim osnovnim tonom — morečo tragiko dogajanja — so igrale tudi Branka Rasbergerjeva Sylveli, Ema Starčeva Hanno, Elvira Kraljeva gospo Richenauško. Predsednika sodišča dr. Gutknehta je z alpsko jovialnostjo zaigral Just Košuta. Gospoda Reichenauškega si je zamislil Rado Nakrst po svojem temperamentu nekoliko prenervozno, premalo umirjeno in uravnoveseno. Njegova igra je že od vsega početka dala naslutiti izvršeni zločin v rodbini, kar je bilo tehnično zgrešeno, ker se je tako nujno zabrisala vsa zanimiva razvojna drama v junakovi duševnosti.

Konto X. R. Bernauerja in R. Oesterreicherja je krotka bulvarna satira na parasitstvo avstrijskega plemstva v povojni dobi. Zabavno enodnevno je prijetno uprizoril M. Košič, ki ima v ansamblu poleg Gorinška še največ smisla za humor. Nosilec smeha v igri je dovtipni in ujedljiv pisarniški vodja Reisingl, ki ga je igral D. Gorinšek z iznajdljivimi in zabavnimi domisleki. Šibka stran uprizoritve je bila stanovska karakterizacija oseb — aristokracije, ki ni uspela.

Othello. Težišče te igralsko izredno težavne, a hkrati mikavne renesančne žaloigre je v njenih glavnih karakternih tipih, v psihološko zanimivem in plastičnem Othellu in v manj jasnem in človeško manj umljivem Jagu. Othellov psihološki lik daje drami v času divje rasne zagrenjenosti v Evropi aktualno, dejal bi, moderno noto. Othello je žaloigra naivnega barbara, ki propade ob kulturi, ki se je je navzel samo na zunaj. Junakova žaloigra ima več usodnih momentov: preproščina črnega „kraljeviča“, ki se v že nekoliko dekadentni evropski kulturi ne znajde. Dalje — nasprotje dveh ras. Vzlic temu, da si je z osebnimi vrlinami osvojil najlepšo ženo višje rase, more komaj upati, da si jo bo tudi ohranil. Rasna razlika, ki se je v težkih trenutkih jasno zaveda, vzbuja v njem občutke manjvrednosti, katerim končno podleže. Tako nesigurnega glede njegove osebne veljave in njenega človeškega dostojanstva ga omreži Jago s svojimi spletkami, iz katerih se več ne reši.

Iz vseh treh prvin, ki sestavljajo igralski potencial te vloge, je obvladal Pavle Kovič docela samo prvo — zamorčevo vnanjo naturnost, in to v odlični meri. Bil je prav takšen, kakršnega zlobno slika Jago — črn vrag z belkastimi, zavijajočimi očmi in divjimi, strastnimi izbruhi. Pogrešali pa smo pri njem duševne plemenitosti, ki z njo osvoji celo Benečanko Desdemono, in psihološke utemeljitve njegove lahkovernosti.

V svoji drugi glavni figuri — Jagu je Othello žaloigra obrekovanja. Jago je ena redkih Shakespearjevih likov, ki so slikani bolj po ideji kot po življenju. Je poosebitev absolutnega zlega, ki ga vsi psihološki motivi ne morejo do dna pojasniti. Gledališka praksa je naredila iz te osebe telesnega slabiča, ki sovraži v Othellu njegovo zdravje in srečo in ga požene s spletkarskim lizunstvom v propast. Vladimir Skrbinšek si ga je individualneje zamislil, brez poudarjenega intrigantstva, kot v karieri zapostavljenega vojščaka, ki ima s svojim gospodom tudi osebne račune. Njegova racionalno skonstruirana zamisel je bila zanimiva, toda že omenjene psihološke problematičnosti te vloge tudi ni mogla rešiti. Desdemona Elvira Kraljeve se je odlikovala z izredno govorno kulturo, igralsko pa je bila nerazgibana.

Schiller, Kovarstvo in ljubezen. Ko posluša današnja mladina mladega Schillerja, se pač ne more dovolj načuditi, kako je prišel ta očitni puntar

tako brez težav med klasike, ki so pri njej na glasu kot zelo dostojni in utrudljivi pisatelji. Brez dvoma pa je bil Schiller dečko in pol, to čutimo še danes, ko nam je kar prijetno toplo pri srcu ob njegovih tiradah zoper tlačitelje svobode in človečanstva.

Peter Malec se je vidno potrudil, da uprizori delo kar se da dostojno in smiselno. Umetniški učinek predstave je motila nepravilna razdelitev vlog in pa nekoliko preohlapen in premeščanski ton, ki ni bil v skladu s strogorednostjo tega protestantskega dela. Mesto ohlapne realitike bi bila na mestu večja igralska disciplina v smislu moderniziranega weimarskega gledališkega sloga. Izvrstna je bila naša tragedinja Branka Rasbergerjeva kot Luiza. Z dobro karakterno igro je uspel Just Košuta kot Walter. Temperamentna in hkrati dvorjanska je bila Ema Starčeva kot Lady Milford. Verdonikov Ferdinand je bil sicer dovolj prepričevalen ljubimec, toda manjkala mu je revolucionarna sugestija. Nakrstov Wurm je bil psihološko zanimivo izdelan, izven šablone telesno nakaznih spletkarjev.

(Se nadaljuje) — VI. Kr.

Z A P I S K I

LJUBLJANČANI NA LINHARTOVI PROSLAVI. Že v 17. stoletju so v Rušah igrali pasionske igre, ki se nam pa niso ohranile. Tudi če bi jih imeli, pa za nas ne bi bile tako aktualne in historično pomembne kakor Linhartov „Matiček“, pa tudi „Županova Micka“, ki so nam jo zaigrali Ljubljčanani. Ta, po vsebini malo znamenita igra, je radi nekaterih svojih lastnosti vendar tudi še danes čudovito sveža. Kako je na odru oživel uvodni govor, kako prepričevalno so se gibale postave s konca osemnajstega stoletja, tistega časa, ko so celo aristokrati čutili potrebo, da demonstrirajo v prilog demokracije!

Linhartov jezik je prelep — bogat, sladak in sočen. Sicer res ne vemo, ali so tedanji igralci na moderni način zavijali po gorenjsko in izgovarjali „žuahtni“ namesto „žlahtni“, uživali smo pa le. Posebno zato, ker smo v Mariboru, smo še posebej uživali ta jezik. Tukaj je dolgo vladal in nasilno ukazoval tujec, zato je bila slovenska beseda za izobražence dragocenost — taka, ki je je bilo za vsak dan skoraj škoda.

Publika je navdušeno ploskala in vsi, tudi ljudje iz gledališča, so bili Ljubljčanov prav iz srca veseli. In vsi bi želeli, da še pridejo — še, in še in še in še.

Br. R.

DVA SHAWA. V repertoarju ljubljanske drame je bil tudi Shawov „Hudičev učenec“. V različnih poročilih o pretekli sezoni se, kolikor vem, niti en poročevalec ni zgražal nad prevodom Shawovega dela, kakršnega so igrali v Ljubljani. In vendar je ta prevod čisto nemogoč, v njem mrgoli netočnosti, grobih napak, ali tudi navadnih grobosti, ki finega Shawa grozno kvarijo. Nekaj primerov:

V prvem aktu pravi Judith Dicku, da bo vzela Essie iz Dudgeonove hiše češ: „You should be hurt alive“. — „Vas bi morali živega sežgati“ (kot krivo-verca in bogokletnika). V Ljubljani je rekla Judith: „V tej hiši bi morala živa goreti“, kar je precejšen nesmisel. V tretjem aktu vpraša general Burgoyne pred sodiščem pastora: „...Pray, Mr. Anderson, what do you gentlemen be-

lieve“ — „Kaj vi dostojni ljudje verujete?“ Tudi ta prevod je le približen, „gentleman“ pomeni namreč v angleščini prav za prav človeka, ki mu ni treba delati, „finost“ in „poštenost“ sta tukaj šele prišla v drugotnem pomenu. Kaj pa je moral reči ljubljanski Burgoyne: „Koga imate vi za poštenjaka“, kar nikakor ne odgovarja tekstu in pokvari smisel naslednjih fraz. Mogoče najbolj grozno napako si je dovolil prelagatelj (traditore!) v zadnjem dejanju, ko hočejo Dicka obesiti. Tam pravi Richard: Burgoyne: „...the only satisfaction I have in it is that you'll feel a good deal meaner than I'll look when it's over.“ — „Edino zadoščenje, ki ga imam, je v tem, da se boste potem, ko bo vsega konec, zdeli sami sebi še precej bolj klavni, kakor bom jaz“ (se zdel vam na vislicah). Nesrečni ljubljanski Richard je moral besedo „mean“, ki res včasih označuje nizkotnega človeka sloveniti v besedo „podel“, kar je bila polomija. Kako naj bo obešenec podel? Gotovo pa je v večini primerov klavni.

In klavni je tudi ta prevod, v katerem je Shaw čisto pokvarjen in izkri-venčen. Ironija je hotela, da je moral Burgoyne igrati Milan Skrbinšek, ki je prej prevedel „Hudičevega učenca“ iz nemščine. Ta, starejši prevod je neprimerno boljši in Shawu mnogo bolje odgovarja. Milan Skrbinšek je namreč svojo nemščino razumel, medtem ko ljubljanski prelagatelj z inicialami S. O. V. očitno ni razumel angleščine. Mariborska predstava „Hudičevega učenca“ je bila radi tega tudi neprimerno bolj „shawovska“ in mnogo, mnogo boljša. Ko sem šel v ljubljansko gledališče, sem hotel uživati, pa sem bil kruto razočaran.

Br. R.

MORALNI IN FIZICNI ČINITELJ. V novejšem času včasih pišejo o malo razveseljivem dejstvu, da prebivalstvo Slovenije nazaduje. Pišejo tudi o beli kugi, ki ima dvojne vzroke, gospodarske in psihične. Kateri vzrok je važnejši, gospodarski ali psihični? Ali bi mogla tu pomagati kratkomalo „moralna obnova“? Napoleon je rekel, da velja moralni faktor za tri fizične, to je da je mnogo važnejše vojakovo razpoloženje kakor njegova telesna sila. Je že res — a Napoleon je mislil le na važnost morale v bitki, take morale, ki jo je treba preizkušati le malo časa. Nasprotno pa je žalostno dejstvo, da stalno slabo gmotno stanje z neko gotovostjo zdravstveno uničuje in demoralizira. Ponovnega porasta slovenskega prebivalstva si nikakor ni mogoče misliti brez temeljitega gospodarskega izboljšanja. Šele potem, ali istočasno s tem izboljšanjem bi lahko prišla „moralna obnova“.

Br. R.

PRAZNOVERJE IN MATEMATIKA. Dve sijajni zvezdi, planeta Venus in Jupiter se navidezno v medsebojni bližini vsak večer prikažeta na nebu. Venus kroži okrog sonca v 224,7 dnevih, mnogo večji in mnogo oddaljenejši Jupiter v 4332,6 dnevih (v enajstih letih in 315 dnevih). Medsebojna bližina teh dveh lepih planetov (ki sta astrologom veljala za srečna), gotovo ni vsakdanja stvar. Nekateri naši ljudje pa še vedno sprašujejo, kaj pomeni medsebojna bližina teh silno oddaljenih zvezd, ali prinaša srečo ali nesrečo. Iz tega sledi, da so prosvetljenci osemnajstega stoletja opravili svojo nalogo zelo nepopolno, da bi bilo zelo dobro, da bi naši ljubi sodobniki bili malo manj praznoverni, da, in da bi imeli malo več smisla za lepoto eksaktnosti in resnice — tiste enostavne, fizikalne resnice, ki jo hočejo vedno spet in na različne načine z besedami spraviti s sveta. Resnica je komplicirana, res, a nikogar še ni v duši ranila, če se ji je hotel res približati. (Prispevek bi moral iziti marca.)

Br. R.

Dr. Ivan Pintar: „Mediko-kirurški učni zavod v Ljubljani, njegov nastanek, razmah in konec.“ Habilitacijska disertacija. Ljubljana, marec 1939.

V svoji habilitacijski disertaciji nam pisec opiše najprej mediko-kirurške liceje nasploh in potlej onega v Ljubljani posebej. Zadnji je obstajal z malimi presledki od 1782—1849.

Že izza Hippokratesa so zdravniki prisegali, da „bom tistega, ki me je naučil zdravniške umetnosti, spoštoval liki svoja roditelja; da bom ž njim delil življenjsko usodo; da mu bom nudil, če bo zahteval, česar potrebuje; da bom njegove potomce smatral za enake svojim bratom; da jih bom učil te umetnosti, če se je bodo hoteli naučiti, brez odškodnine in brez dolžnega pisma; da bom sporočil predpise, kolegije in vso drugo učno stvarino svojim sinovom kakor tudi sinovom svojega učitelja in učencem, ki so vpisani in po zdravniški postavi obvezani, drugače pa nikomur.“

Kirurgija je bila že po svoji oznaki rokodelstvo (heir, ergo), obrt. Kirurgi so obvezovali rane, uravnavali zlomljene in izpahnjene ude, operirali mreno na očeh in odpravljali kamne iz skalnega mehurja. Zadnje delo je bilo „zdravnikom“ tako odvratno, da so morali že v zgoraj navedeni prisegi priseči, da „tudi ne bom, bog i bogme, delal operacije kamnov v mehurju, marveč prepustil to tistim, v katerih poklic to spada.“ Te obrti se je kirurg izučil v officini, delavnici. Kot izučen je bil liki drugi obrtniki organiziran v cehu, ki je imel za vse enake predpise. Tako je moral bodoči kirurg odslužiti po cehovskem redu predpisana leta kot vajenec, služiti gotovo dobo kot pomočnik, opraviti pomočniško potovanje ter prestati mojstrski izpit. Jasno je, da po vsem tem zdravstvena izobrazba in zdravstvena kultura srednjeveškega kirurga ni mogla biti kaj posebno prida, saj ga je mojster naučil zgolj tega, kar je sam zmožel in česar ga je naučiti hotel. Da so se posebno nadarjeni povzpeli visoko nad povprečje, na tem ničesar ne izpremeni, bili so pač izjeme. Kirurška nemoč se je posebno pokazala v vojnah, ko je bilo treba pomagati ranjencem v množicah. To nemoč so sprevideli nekateri vladarji in so vsled tega ustanovili posebne šole za izobrazbo vojnih kirurgov: na pr. v Berlinu Collegium medico-chirurgicum, na Dunaju Josephinum itd., dočim so nekod tudi cehi sami poskrbeli za strokovni pouk z ustanavljanjem cehovskih strokovnih šol, na pr. v Parizu Collège de St. Côme.

V tem zagonu je dobila tudi Ljubljana leta 1792. mediko-kirurški učni zavod kot priklopek že obstoječi, od deželnih stanov ustanovljeni šoli s filozofskim in teološkim študijem.

Upravna oblast ni ne terjala ne pričakovala od teh zavodov znanstvenega delovanja, marveč zahtevala je od njih zgolj izobrazbo večjega števila kolikor toliko zdravljenja večšega osebja. Vendar si je ravno Ljubljana znala pridobiti sloves nekake fakultete, saj je imela med učitelji na svojem mediko-kirurškem zavodu, med domačimi in nedomačimi, prave pravcate učenjake, ki so postali po odhodu iz Ljubljane čast in dika vseučilišč. Najvažnejši med njimi je gotovo Vincenc Kern, rojen sicer v Gradcu, toda sin tja priseljenega privatnega uradnika iz okolice Kranja. Kern je postal leta 1797. profesor anatomije, kirurgije in porodništva na ljubljanskem liceju. Tu je pred vsem uveljavil cepljenje proti kozam, kar je bilo za tiste čase in ljubljanske razmere, komaj dve leti po

Jennerjevem cepljenju, vledelo in veleuspeh. V Ljubljani je ostal do leta 1805., ko je bil pozvan na Dunaj za profesorja praktične kirurgije na kliniko, na Dunaju je tudi umrl, priznan in slavljen, leta 1829. Njegova ustanova na Dunaju je tako zvan operaterski zavod na vseučiliški kirurški kliniki — profesor Hoehenegg pravi o njem v Instruktionen für die Operateur-Zöglinge: „Operaterski zavod je bil ustanovljen leta 1807. kot zamisel profesorja viteza pl. Kerna z namenom, dati podeželju kar moči mnogo kirurško izvežbanih zdravnikov“. Ta dunajski operaterski zavod, ustanovljen po našem človeku, je 100 let pozneje dal Slovencem dva kirurga: pokojnega Derganca in pisca teh vrstic. Razen tega je Kern uveljavil novo pojmovanje rane in njenega zdravljenja, ki se na las približuje današnjemu. To troje — spoznanje in uveljavljanje cepljenja proti kozam, ustanovitev operaterskega zavoda za izvežbanje podeželskih kirurgov in spoznanje ter uveljavljanje novih nazorov o rani in njenem zdravljenju — nam kaže Kerna kot nenavadno prodirnega duha z izrednim praktičnim čutom.

Kernu sta bila duhovno vstric Baltazar Haquet, Francoz po rodu, in Dolenjec Anton Makovic, „pravi oče našega porodništva“, kakor ga imenuje dr. Pintar, ki je sam porodničar. Haquet, večno nemirni duh, je seznanil v svojih številnih spisih svet s Slovenci in njihovo domovino, Markovic pa je upeljal med nje sodobno porodništvo. Vsi trije: Kern, Makovic in Haquet so bili tipične bojevniške korenine, ki so se svoj živ dan borili z majhnimi ljudmi v majhnih razmerah in se otepali nazadnjaških nazorov.

Poleg imenovanih treh je prav posebno znamenit Jan Matoušek, doktor kirurgije in magister porodništva, ki je spisal in od Valentina Vodnika dal posloveniti knjigo: „Babištvo ali porodničarski vuk za babice“. Ljubljana 1818. Dr. Pintar pravi o tej knjigi, da „sta se našla dva mojstra“ in nam dala „popolno in izrecno nadpovprečno delo“.

Leta 1841. je bil imenovan za profesorja veterine in sodne medicine na ljubljanskem liceju dr. Janez Bleiweis vitez Trsteniški, poznejši „oče slovenskega naroda“.

Leta 1848. se pojavi zahteva po medicinski fakulteti v Ljubljani, za kar je bila Ljubljana i po svojem učnem osebju i po njegovem znanstvenem delu usposobljena. Mesto fakultete pa je avstrijska vlada z odlokom 13. VIII. 1848. mediko-kirurški študij ukinila in licej razpustila. Fakulteto pa smo dobili Slovenci šele v Jugoslaviji leta 1919.

Habilitacijska disertacija dr. Pintarja je po 20 letnem obstoju ljubljanske medicinske fakultete prvo in edino znanstveno delo, ki presega vsakdanje učne potrebe fakultete in razino priložnostnih strokovnih člankov. Radi tega smo prav posebno veseli in jo iskreno pozdravljamo kot prvo lastavico, prvo znanilko slovenske medicinske znanosti.

Dr. Mirko Černič

Stare žalostne, izbral in priredil dr. J. Glonar. V Ljubljani, pri Akademski založbi.

Drobna, lična knjižica Akademске založbe nam kaže jasno, da je naša narodna poczija silen, naravnost neizčrpen zaklad. Ta zaklad je navadno zakopan v različnih, težko dostopnih delih, kakršna je na pr. Strekljeva zbirka, zato je tem večja zasluga znanstvenikov, ki poskušajo to popolnoma naše, narodno blago spet približati Slovencem. Tu se spominjam na drobno, z ljubeznijo izbrano Glaserjevo zbirko, ki me je še pred leti razveselila, vendar gre posebna hvala Akademski založbi zato, da je izdala lično, lepo in kultivirano opremljeno, poceni knjigo s silno bogato vsebino.

Te „žalostne pesmi“, balade, so silno sočne, zanimive, zabavne in pogostokrat spravljajo bravca (kljub nazivu) v prisrčen smeh. V teh pesmih prekipava življenjska sila, polne so bojevitosti, zanosa, zagona, vse je direktno, do brutalnosti. Zastave plapolajo v vetru, jambori se napenjajo, pred našimi očmi vstajajo neverjetno živi in strastni ljudje, ki se ljubijo in sovražijo na način, ki je pogostokrat obenem barbarski in vendar monumentalen v duševni sili, ki se v njih razodeva. Nič ne de, če so motivi barbarski, ni ga namreč evropskega naroda, katerega narodne pesmi ne bi kazale sličnih potez in vsaka zbirka nemških, angleških ali francoskih narodnih pesmi kaže podobne brezobzirnosti, ki izginjajo šele v novejšem, oziroma najnovejšem času. V svoji silni vitalnosti pa je knjižica tudi dokument. Zame zelo jasno dokazuje, da je tradicionalno vrednotenje „miroljubnega, ponižnega slovenskega naroda“ čisto in do kraja zgrešeno. Iz teh pesmi, ki so jih peli neznani ljudski pesniki, jasno sledi, da je slovenski narod v svojem duševnem bistvu prav tako agresiven, samozavesten in svoboden, kakor kateri koli drugi evropski narod. In čeprav teče v teh silno „nečrtomirskih“ pesmi kri v potokih, so vendar tudi še polne humorja, polne ironije, polne tipično narodnih, hudomušnih namigavanj. Seveda, včasih spravijo bravca neprostoovoljno v smeh z nenavadnimi oblikami. Kdo se ne smehlja, če bere o pastircu, „ki tako lepo piska na postransko piščalko“ ali pa tisto znano o ubogem Franceljnu, ki „je švoh na prsi biv, pa se je ferdirbav?“ Mnogo važnejši pa je humor samih narodnih pesnikov, ki kaže n. pr. pesmica o zmešanem študentu:

„Študent je študiral premočno,
de si je zmešal svojo glavo.“

To je tipičen način zbadanja; pevec se v narodnih pesmih pogostokrat posmehuje učenemu stanu, o katerem je še Prešeren omenil, da je „zaničvan“ — namreč med ljudstvom. Ton tega zmešanega študenta me je trenutek spomnil ironije pohorskega pesnika Jurija Vodovnika, ki je tako ganljivo zapel o dekanu v Teharjih:

„Tak dolgo so pridgali, lépo učili,
da so si vse zòbe iz ust pogubili...“

Prav tako vidna je ironija narodnega pevca v sicer resni pesmi o smrti gospoda Barode, ki mu zvesti hlapec kljub vsej žalosti dvakrat ponavlja:

„O, kaj bo, barone,
kaj bo za moje lone?“

Ta prebrisani hlapec da misliti skoraj na Moliéra, kjer vpije sluga Sganarelle za Don Juanom, ki ga nesejo zlodeji: „Mes gages, mes gages“!

V nekaterih ozirih kažejo narodne pesmi poteze, ki so v slovenski kulturi unikum. Znano je, da n. pr. v stavbarstvu ni renesansa pri nas pustila skoraj nikakšnih sledov, v naših narodnih pesmih pa je naravnost vse polno renesančnih motivov. Nekatere teh balad so prave renesančne novele v malem obsegu. Poleg zelo znanih o mladi Bredi in predvsem o mladi Zori spadajo sem pesmi o „poljski kraljici“, o „nesrečni kraljevni“, o „Meljavščici“ i. dr. V nekaterih teh pesmi imponira čisto renesančna odločnost čustev in tipična, individualistična etika; tako pravi Zarja v strašni pesmi o Sončici in Zarji (kakšen kontrast z imeni!) svoji sestri, ki jo je (nevede zanjo) iz ljubosumnosti umorila:

„Ti boš umrla zavolj mene,
jaz pa zavolj tebe.“

Motivi nekaterih teh pesmi so menda tako kakor motivi narodnih pripovedk potovali daleč po Evropi ali celo po svetu; tem bolj zanimivo pa je, kako jih je včasih uporabljal naš pevec. Tako mu je očitno všeč, da bo mlada majerca po-

stala „žlahtna gospa“; izrazito socialne motive obdelujejo „Neusmiljena gospoda“, „Maverca“ in „Gospod strelja v razpelo“.

„Kak bom zdaj kmetič oral,
ko mi je gospod živinco pobral?
Ker mu nisem glavne štibre dal,
mi je živinco pobral.“

V primeri s temi neokretnimi, pa izrazitimi verzi se zdi Stritar v „Raji“ s sličnim motivom zelo slaboten.

Vse zbirke pa sploh ni mogoče na kratko označiti, ker je za to kratkomalo prebogata. Narodova duša je kakor morje, polna neizmernih lepot in polna strahot.

Resnične strahote v teh pesmih pa niso v strašnih slikah moritev in trohnenja, ne v tem, da se strahovi pri belem dnevu sprehajajo po naši zemlji — nasprotno, ta sprehajajoča se „mrtvaška kost“ nam je prej v zabavo in je tudi narodni pesnik ni jemal prav resno. Grozna pa je brezčutnost, ki govori iz nekaterih pesmi, kjer je motiv vse, duševnost pa nič. Zame je dovolj strašno, če neznanec poje o dveh mladih, ki jih je „zapal debel sneg“ z refrenom „Aj tra ni nena“. Itd. V neki pesmi pravi brat, ki je ubil sestro, da ta „rožice trga za devico Marijo“. Ta evfemizem, navada, da se pogubne ali zelo grde stvari imenujejo z lepim imenom, je znak čisto temne dobe in ni čisto nič slučajno, da se je spet razpasel — po moderni Evropi. Med „žalostnimi pesmimi“ so gotovo tudi resnično strahotne, take, ki spominjajo na nekatere, malo citirane novele o Boccacciovem „Dekameronu“.

Pa tudi brezčutnosti, največje strahote te zbirke, so zanimive. Izražajo neko duševno stanje, ki je na dnu skupno vsem evropskim narodom — duševno stanje zlorabljenih ljudi-živali, ki uporabljajo svojo pamet po izreku: „nur tierischer als jedes Tier zu sein“ (Goethe: Faust). Tudi tega globokega barbarizma človeka se moramo zavedati — saj še tudi danes ni izumrl. Narodne pesmi so silno zanimiv dokument za umetnika, za psihologa, za kulturnega in splošnega zgodovinarja. Kako lepo bi bilo, če bi v pesmih lahko zasledovali razvoj, če bi jih stilno kritično povezali v razvojni niz, tako da bi jih končno lahko tudi vzporejali z narodnimi pesmimi drugih narodov, ki so v tem oziru po večini prav tako malo delali kakor mi. Silno bogastvo narodnih pesmi nam govori o tem, da so v Evropi veliki zakladi govorjene in prepevane literature, silno zanimive, lepe in po nepotrebnem zanemarjene. Zbirati so jo začeli po večini šele v dobi romantike. Menda jih bodo šele bodoče generacije začele kritično in obenem čuteče raziskovati. In majhna knjižica Akademске založbe je dokaz, da se nam Slovencem našega deleža na narodnih pesmih nikakor ni treba sramovati.

Branko Rudolf.

Slovenska knjiga. Seznam po stanju v prodaji dne 30. junija 1939. Izdala in založila Organizacija knjigarnarjev Dravske banovine. Ljubljana 1939. Gradivo je zbrala po svojih članih založnica. Uredil ga je profesor Niko Kuret, bivši tajnik Jugoslovanske knjigarne.

Že takoj v uvodu je povedano, da knjiga nima nikakih znanstvenih pretenzij, saj to ni bibliografija (katere nadaljevanje pripravlja dr. J. Šlebinger), ampak samo seznam, ki naj nudi kupcu in knjigarnarju pregled dejanskega stanja knjižnega trga. Tak pregled je posebno sedaj, ko je izdajanje slovenske bibliografije zaostalo, še prav posebno potreben. Znamenje naših primitivnih razmer na knjižnem trgu je, da smo dobili Slovenci tak katalog, ki ga imajo drugi narodi že izdavnica in ki bi moral biti knjigarnarju pri njegovem delu nepogrešljiv priročnik, šele tako pozno. V tem ima založništvo vsekakor prav, če pravi v uvodu, da predstavlja izid tega

seznama začetek nove dobe v organizaciji slovenskega knjižnega trga. Prav vprašanje organizacije knjižnega trga, ki je pri tako malem narodu, kakor smo Slovenci, eno izmed osnovnih kulturnih vprašanj, se je pri nas vse preveč zanemarjalo. Pričujoča knjižica je zato tembolj pomembna.

O ureditvi knjižice so si mnenja lahko deljena. Enemu bo 24 strokovnih skupin preveč, drugi zopet bo želel, da se knjižica še bolj razdrobi, di se navedejo izdaje v drugih jezikih posebej, da se ločijo originali od prevodov in da se vse gradivo uredi tudi po založbah. Vse to se ravna po ceni knjižice in po preglednosti. Vsekakor pa bi morali posvečati večjo pozornost revijam. Navedbe glavnih literarnih in strokovnih revij obsega knjižice gotovo ne bi preobremenjevale. Ker je omenjen „Dom in svet“, ne pa tudi „Ljubljanski zvon“, „Sodobnost“, „Dejanje“, „Časopis za zgodovino in narodopisje“, „Obzorja“ in dr., je verjetno, da urednik teh navedb ni načeloma zametaval, ampak le slučajno, kakor so izpadle tudi nekatere druge publikacije, ki jih založniki niso najavili. — Izmed tiskovnih pomot so kot Štajerca posebno zbudili Ingoličevi „Lükarji“.

jad.

Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo. XX. Zbornik ob stoletnici društva 1839—1939. S sodelovanjem članov odbora uredil dr. Josip Mal, Ljubljana, 1939. Str. 410, tab. XXVIII.

O priliki proslave stoletnice ustanovitve Muzejskega društva za Slovenijo, naše najstarejše in najpomembnejše muzejske in zgodovinske društvene ustanove, je izšlo društveno glasilo v obliki slavnostno razširjenega zbornika, obsežnega kompilacija 25 znanstvenih razprav iz vseh področij slovenske historiografije. Imena razpravnega kazala kažejo, da so se odzvali klicu jubilejnega Glasnika malodane vsi pomembnejši in uglednejši raziskovalci slovenske preteklosti, znani in zaslužni znanstveniki najvišjih ljubljanskih znanstvenih ustanov kakor tudi iz drugih mest Slovenije in naše države. Svečana reprezentativna knjiga je pri tej knjigi pokazala, kako zelo je tekom 20 let naraslo število slovenskih zgodovinarjev, ki sodelujejo pri naših znanstvenih publikacijah, drugič, kako popolno so zastopane posamezne historične panoge in vede, in tretjič, kako moderna spopolnjena so metodična sredstva kljub neprilikom zunanjih pomanjkljivosti in kako so vendarle vsebinsko pomembni rezultati predstavnikov slovenskega zgodovinskega pisarstva.

Razprave so prispevali: J. Mal, Naše Muzejsko društvo v teku sto let; F. Kos, Neveljski paleolitik; S. Brodar, O statigrafiji Potočke zijalke; W. Schmid, Vače — predzgodovinska naselbina; B. Saria, Doneski k vojaški zgodovini naših krajev v rimski dobi; J. Rus, Johannes — zadnji škof panonske, a prvi istrske Emone; F. Grivec, Sv. Ciril in Metod v Spodnji Panoniji; R. Ložar, Staroslovansko in srednjeveško lončarstvo v Sloveniji; M. Kos, Vlasi in vlaška imena med Slovenci; M. Kos—J. Zontar, Neznana listina o gorenjskih lastniških cerkvicah 12. stol.; J. Turk, Cistercienzium fratrum instituta; J. Klemenc, Breški denarji na Hrvaškem; M. Dolenc, O „krvavem penazu“ in sorodnih datjavah; J. Kelemina, K terminologiji gorskega prava; J. Polec, Paberki o klavzuli deželne obveze za škodo; F. Stelè, Potovanje skozi Slovenijo leta 1571 in 1574; R. Andrejka, Doneski k postanku in razvitku rodbinskih imen v Selški dolini; A. Melik, O mestih in trgih na Slovenskem; G. Čremošnik, Naša vojaška narodna pesem; F. Zwitter, Prva koncepcija slovenske zgodovine; V. Novak, Slomšek u Gajevoj „Danici Ilirskoj“; S. Kranjec, Slomškov „Ubogi otrok v fáberkah“ in njegova predloga; J. Glaser, Striteriana v Študijski knjižnici v Mariboru; F. Baš, O stikih Maribora z Ljubljano v 19. stol.; F. Mesesnel, Slovensko kraljinarstvo v 19. stol.

F. Šijanec.

